WYŻSZA SZKOŁA
TURYSTYKI I EKOLOGII
W SUCHEJ BESKIDZKIEJ

ZESZYTY NAUKOWE
6/2014

Sucha Beskidzka 2014

Rada programowa
ks. prof. zw. dr hab. Maciej Ostrowski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków, Polska
prof. dr hab. Janusz Sondel, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka, Polska
prof. dr hab. Andrzej Matuszyk, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka, Polska
Doc. RNDr. Branislav Nižnanský CSc., Technická univerzita, Liberec, Czechy
Prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD., Katolícka univerzita, Ružomberok, Słowacja
doc. Ing. Emília Janigová, PhD., Katolícka univerzita, Ružomberok, Słowacja
Prof. Dr. Bosse Lagerqvist, University of Gothenburg, Göteborg, Szwecja
Prof. Dr. László Dinya, Karoly Robert Faculty of University of Debrecen, Gyöngyös, Węgry
Dr. Sándor Némethy, University of Gothenburg, Szwecja and Kaposvár University, Węgry
Associate Professor Dr. Giovanni Ruggieri, University of Palermo, Włochy

Redakcja czasopisma
dr hab. Julian Kwiek (przewodniczący)
dr Jadwiga Sobczuk
dr Artur Kurek
mgr Marek Nocoń

Redaktor językowy: mgr Joanna Fabin
Redaktor statystyczny: mgr Przemysław Jaśko
Redaktorzy tematyczni:
dr Krzysztof Borkowski
dr Marek Łabaj
dr Joanna Sondel-Cedermas
Tłumaczenia: mgr Marta Jochym

ISSN 2084-8722
Numer rejestracji sądowej: Nr Rej Pr 2603

© Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej

34-200 Sucha Beskidzka, ul. Zamkowa 1
tel. 048 33 874 54 25, 874 20 80
fax: 048 33 874 46 05
e-mail: szkola@wste.edu.pl
http://www.wste.edu.pl

Spis treści

OD REDAKCJI 4

ARTYKUŁY

Matylda Siwek
Przewoźnicy niskokosztowi w Polsce na przykładzie portu lotniczego Kraków-Balice. Analiza porównawcza 5

Michal Kovačic, Marek Nocoń
Specyfika ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim 23

Rastislav Čief, Lukáš Laš, Branislav Nižnanský, Viliam Pražiak
Tourist destinations and their suitability from the viewpoint of epidemic diseases and consequent possibilities of development or decline of tourism infrastructure 38

Diana Popova
Conceptual approaches to the study of tourism students' multicultural education..... 50

Irina Budz
Theoretical foundations of future researches in gifted education..... 67

Ianina Pocheniuk
European experience of CLIL using in the context of european integration process..... 77

WYTYCZNE DLA AUTORÓW PUBLIKUJĄCYCH W „ZESZYTACH NAUKOWYCH WSTIE"..... 87

WYDAWNICTWO WSTiE POLECA..... 90

WYŻSZA SZKOŁA TURYSTYKI I EKOLOGII W SUCHEJ BESKIDZKIEJ 91

OD REDAKCJI

Najnowszy numer czasopisma naukowego wydawanego przez Wyższą Szkołę Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej zawiera dwa moduły. Pismo nasze tworzy forum wymiany wiedzy, doświadczeń i wyników badań z obszaru nauk społecznych, dlatego przedstawiamy Państwu między innymi artykuły dotyczące tematyki interesującej wszystkich zaangażowanych w proces jakości kształcenia na Uczelni. Badacze przedstawiają w tym zakresie nowatorskie pomysły w dziedzinie pedagogiki i dzielą się przemyśleniami dotyczącymi nie tylko teraźniejszości, ale przyszłości w tym zakresie. Podstawy przyszłych badań w dziedzinie edukacji uzdolnionej młodzieży (Irina Budz), konceptualne podejścia do badania wielokulturowej edukacji studentów turystyki (Diana Popova) czy europejskie doświadczenia w wykorzystaniu CLIL w kontekście procesu integracji europejskiej (Ianina Pocheniuk) – to treści, z którymi warto się zapoznać i o których warto dyskutować.

Jak zawsze na naszych łamach – ze względu na charakter Uczelni – nie może zabraknąć głosów naukowców z dziedziny turystyki. Bardzo ciekawie prezentują się wyniki badań dotyczących transportu lotniczego; ich celem była analiza porównawcza tanich przewoźników latających z lotniska Kraków-Balice względem tradycyjnych linii lotniczych (Matylda Siwek). Pokłosiem współpracy i wspólnych projektów z naukowcami ze Słowacji jest artykuł dotyczący ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim (Michal Kovačic, Marek Nocoń). Wpisuje się on w badania panelowe prowadzone w zakresie polityki regionalnej, które Uczelnia prowadzi od kilku lat. Z tematyką tą współgra problem przystosowania destynacji turystycznych z punktu widzenia chorób zakaźnych oraz możliwych konsekwencji dla rozwoju lub deterioracji infrastruktury turystycznej, którą podjęli badacze ze Słowacji (Rastislav Čief, Lukáš Laš, Branislav Nižnanský, Viliam Pražiak).

Zapraszając do lektury, dziękujemy wszystkim autorom za współpracę i składamy serdeczne podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej publikacji.

dr Matylda Siwek
Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka

PRZEWOŹNICY NISKOKOSZTOWI W POLSCE NA PRZYKŁADZIE PORTU LOTNICZEGO KRAKÓW BALICE. ANALIZA PORÓWNAWCZA

Low-cost carriers in Poland – the example of the Krakow-Balice airport. Comparative analysis

Abstract:
The air transport, that is significantly developing nowadays, has a great influence on the development of tourism. Especially, the appearance on the market of so called low cost carriers resulted in the rise of the number of trips in the air transport sector. In this article the main issues and features of low cost carriers have been presented, together with the examples regarding the particular airlines. The aim of the paper was also the analysis of low cost carriers flying from Krakow, in the comparison of the traditional airlines. The directions and the number of flights have been taken into account.

Keywords: tourism, air transport, low cost carriers.

Wstęp

Przewozy lotnicze należą do jednej z najszybciej rozwijających się gałęzi transportu. Wpływają na rozwój różnorodnych dziedzin gospodarki, wykorzystując przede wszystkim szybkość dotarcia do celu. Niejednokrotnie są również jedynym środkiem transportu mogącym dotrzeć w dane miejsce. Niezaprzeczalny jest także udział transportu lotniczego we wzroście liczby podróży, w tym turystycznych. Przełom w wykorzystaniu samolotów w turystyce nastąpił wraz z rozszerzeniem oferty przewoźników i dostosowaniem jej do potrzeb i możliwości podróżnych.

W analizach rynku pasażerskiego transportu lotniczego wyróżnia się loty czarterowe polegające na wynajęciu od przewoźnika całego statku powietrznego lub jego części, jak również loty rozkładowe, funkcjonujące według ustalonego harmonogramu (rozkładu) podanego do publicznej wiadomości. W drugiej grupie z ww. wymienia się przewoźników tradycyjnych, tzw. sieciowych, skupionych wokół stowarzyszeń międzynarodowych takich jak np.: IATA, będących niejednokrotnie narodowymi liniami, oraz tzw. przewoźników niskokosztowych.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie głównych założeń działania przewoźników niskokosztowych w porównaniu z tradycyjnymi, wskazując na różnice, ale również pewne podobieństwa. W świetle powyższych rozważań dokonano analizy tanich linii lotniczych operujących z portu lotniczego Kraków Balice w zestawieniu z tradycyjnymi przewoźnikami.

Założenia przewoźników niskokosztowych

Wprowadzenie na rynek przewozów lotniczych oferty przewoźników działających na zasadach obniżania kosztów, tzw. niskokosztowych [LLCs – Low Costs Carriers, ang.] było niewątpliwie przełomowym czynnikiem, który spowodował wzrost podróży lotniczych na świecie. W bardzo krótkim czasie stały się one konkurencją dla przewoźników sieciowych, będąc jednocześnie głównym czynnikiem wzrostu ilości podróży oraz liczby pasażerów przewiezionych drogą lotniczą. Wprowadzenie tanich linii lotniczych na rynek, możliwe dzięki m. in. liberalizacji i deregulacji przepisów dotyczących transportu lotniczego[1], wpłynęło na rozwój pewnych rodzajów turystyki, m. in. weekendowej z jej najbardziej popularna formą – „city-breaks" – czyli krótkich wyjazdów do miast, medycznej czy zakupowej[2]. Schemat zamieszczony na rysunku nr 1 przedstawia główne założenia przewoźników działających w tym systemie.

Głównym celem, jaki postawili sobie przewoźnicy niskokosztowi, jest zmniejszanie kosztów, przy jednoczesnym generowaniu jak największych

[1] Tokarz A., *Znaczenie transportu lotniczego w obsłudze ruchu turystycznego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego", nr 491, *Ekonomiczne problemy usług*, nr 15, 2008, s. 280.

[2] Gardzińska A., Meyer B., *Znaczenie lotów czarterowych i niskokosztowych w obsłudze ruchu turystycznego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego", nr 491, *Ekonomiczne problemy usług*, nr 15, 2008, ss. 141-142.

zysków, obsłużeniu jak największej liczby pasażerów oraz zwiększonej do maximum wydajności. Dzięki tym założeniom przewoźnicy sektora LCC są w stanie oferować pasażerom niższe ceny niż przewoźnicy tradycyjni. Bazują oni również na założeniu, że dla wielu pasażerów jest to jedyna możliwość podróży lotniczej, ze względu właśnie na mniejsze koszty.

Przewoźnicy niskokosztowi opracowali tzw. model biznesowy, którego założenia pozwalają im obniżać koszty działalności. Przewiduje on m. in. korzystanie z mniejszych, bardziej oddalonych lotnisk, co powoduje niższe opłaty lotniskowe i obsługi naziemnej, a także zmniejszenie do minimum okresu pomiędzy lądowaniem samolotu, a jego startem (turn-around – ang.). W większych portach, gdzie jest silniejsze natężenie ruchu, czas ten jest wydłużony. Krótki czas postoju na płycie lotniska wpływa również na wydłużenie współczynnika dobowego wykorzystania floty[3].

Rys. 1. Główne założenia przewoźników niskokosztowych

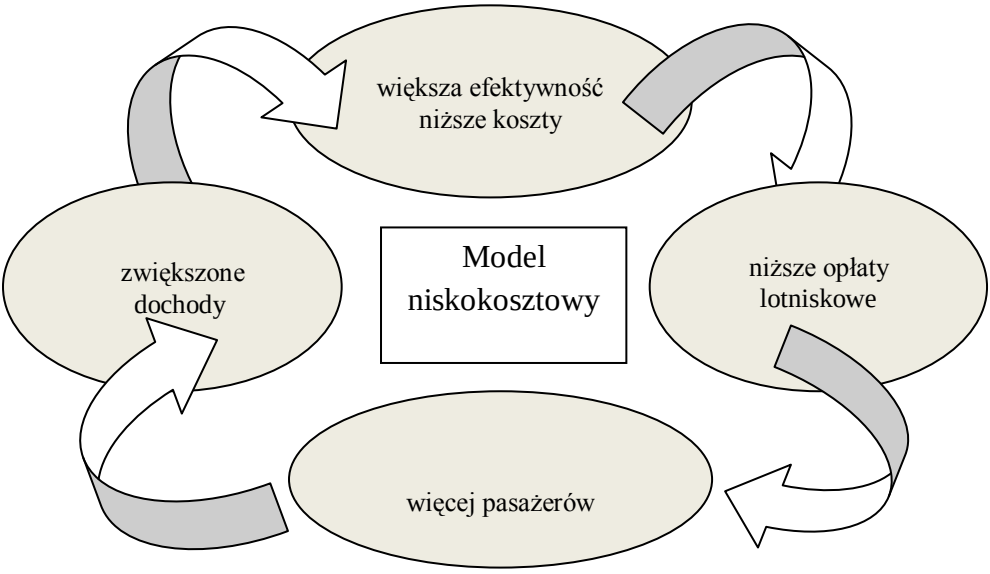

Źródło: Skeels J., *Variations in Airport Charges*, Aviation Industry Group – 2nd Annual Managing Airline Operating Costs Conference, Dublin 7 December 2005

[3] Zgrajek P., *Potencjał rozwoju niskokosztowych przewozów dalekodystansowych*, część I, http://prtl.pl/linie_lotnicze_artykuly/8893 [20.04.2014].

Jednakże w niektórych przypadkach zauważyć można odstępstwa od tej reguły, np. na podstawie wynegocjowanych umów port lotniczy Kraków Balice jest bazą dla jednego z czołowych tanich przewoźników – Ryanair[4], którego samoloty mają wyznaczone stanowiska postojowe tuż przy wyjściu z terminala. Warunkiem jest, że czas pomiędzy przylotem samolotu a wylotem nie może być dłuższy niż 25 min. Niewielka odległość pomiędzy samolotem a terminalem daje również możliwość przewoźnikowi do obniżenia kosztów działalności, m. in. poprzez rezygnację z autobusów dowożących pasażerów do środka transportu. Pasażerowie dzielącą ich odległość do samolotu pokonują na piechotę. Nie zawsze też samoloty niskokosztowe operują z mniejszych lotnisk. Jako przykład można podać przewoźnika easyJet lecącego z Krakowa do Paryża (port lotniczy – Charles de Gaulle).

Innym sposobem na obniżanie kosztów jest rezygnacja z dodatkowych udogodnień na pokładzie związanych np. z rozrywką, a także z posiłków. Linie lotnicze jak np. Ryanair, easyJet czy Norwegian dają pasażerom możliwość zakupu przekąsek i napojów w barach na pokładzie samolotu[5]. Bardziej restrykcyjne są również wymogi związane z ilością i wagą bagażu. W przypadku linii lotniczych Ryanair dodatkowy lub zbyt duży bagaż podręczny nie zostanie dopuszczony do wniesienia na pokład (gdy zaistnieje taka możliwość, będzie można złożyć bagaż w luku bagażowym po dokonaniu opłaty w wysokości €50 lub £50). Za przekroczenie limitu bagażu rejestrowanego naliczana jest również opłata, rzędu €10 lub £10 za kilogram[6]. Ponadto ograniczony do minimum został system dystrybucji biletów polegający na rezygnacji z pośrednictwa biur podróży czy sprzedaży we własnych punktach. Opiera się on głównie na sprzedaży internetowej. Jest to rozwiązanie z jednej strony wygodne dla

---

[4] Zob. *Kraków Airport: baza Ryanaira już działa. Dokąd polecimy?*, http:// krakow.naszemiasto.pl/artykul/krakow-airport-baza-ryanaira-juz-dziala-dokad-polecimy,1798026,t,id.html, [25.06.2014]; *Kraków Airport: Baza Ryanaira w Krakowie otwarta, http://krakow.naszemiasto.pl/artykul/krakow-airport-baza-ryanaira-w-krakowie-otwarta-zdjecia,1799152,artgal,t,id,tm.html*, [25.06.2014]; M. Żurawik, *Balice bazą dla Ryanaira. Nocować będą dwa boeingi*, http://krakow.gazeta.pl/krakow/1,44425,13039971, Balice_baza_dla_Ryanaira__Nocowac_beda_dwa_boeingi.html#ixzz36UQgwQ6n, [25.06. 2014]; http://www.krakowairport.pl/pl/pasazer,c70/informacje-olotach,c71/nowosci,a183.html, [17.10. 2014].

[5] http://www.ryanair.com/pl/pytania/jakie-przekaski-i-napoje-sa-dostepne-na-pokladzie/; http://support.easyjet.com/case-4173,http://www.norwegian.com/pl/travel-information/usugi-zwizane -z-podro/onboard-menu/menu-europe-and-north-africa/, [17.10.2014].

[6] http://www.ryanair.com/pl/warunki-dotyczace-podrozy/regulations-cabinbaggage/, [17.10.2014].

pasażera, z drugiej – wymagające większej samodzielności i czujności. Pasażer stawia się na lotnisku z wydrukowanym przez siebie biletem oraz kartą pokładową, dokonuje również odprawy przez Internet. Niewykonanie powyższych czynności wiąże się z poniesieniem przez pasażera dodatkowych kosztów. Przykładowo Ryanair za wydrukowanie karty pokładowej na lotnisku pobiera opłatę 71 PLN, a za dokonanie odprawy – 332 PLN (przy cenie biletu np. z Krakowa do Gdańska – 69 PLN, do Dortmundu, Bolonii, Paryża, Mediolanu czy Bergamo – 84 PLN). Pobierana jest również opłata za dokonanie rezerwacji przez Biuro Rezerwacji w wysokości 95 PLN. Wszelkie inne opłaty np. za dokupienie pierwszeństwa wejścia na pokład czy za zmianę terminu lotu lub nazwiska pasażera posiadają także niższą cenę przy dokonywaniu płatności przez Internet[7].

Przewoźnicy niskokosztowi prowadzą elastyczną politykę cenową, co wiąże się z tym, że nie posiadają sztywnych taryf, tylko reagują na zachowania konsumentów. Promocje cenowe mają na celu przyciągnięcie jak największej liczy pasażerów przy jak największym maksymalnym obłożeniu samolotu. Ceny za bilety są płynne; ulegają zmianie nawet kilkakrotnie w ciągu dnia. Najczęściej ceny są tym niższe, im wcześniej zakupiony został bilet.

Tanie linie lotnicze nie oferują programów lojalnościowych, sztywnych taryf czy klas podróży jak przewoźnicy tradycyjni, jednakże wprowadzają także pewne zróżnicowania. Linia Norwegian wprowadziła dwie taryfy: LowFare – z niższym progiem cenowym i jednocześnie mniejszymi udogodnieniami – oraz Flex – droższą, oferującą pasażerowi większe korzyści. Proponuje również pakiet Plus, umożliwiający wybór miejsca i zabranie dodatkowej sztuki bagażu. Przewoźnik dopuszcza również wprowadzenie zmian na bilecie dotyczących nazwiska, imienia, daty i miejsca docelowego oraz zwrotu biletu, w taryfie Flex bez ograniczeń czasowych, a w taryfie LowFare do czterech godzin po dokonaniu rezerwacji[8]. Zróżnicowanie usług wprowadził również przewoźnik Germanwing, oferując taryfy BASIC, SMART i BEST. Po wykupieniu opcji Flex do taryf SMART i BEST dopuszcza się zrezygnowanie z rezerwacji bez ponoszenia kosztów[9]. Inni przewoźnicy jak np. Ryanair nie dokonują zwrotów poniesionych

[7]http://www.ryanair.com/pl/warunki-dotyczace-podrozy/tableofoptionalfees-tableoffees/; http://www.ryanair.com/pl/tanie-loty-miejsca-docelowe/, [17. 10. 2014].
[8] http://www.norwegian.com/pl/Nyttig-pa-reisen/Reisetjenester/endre-reise/,
[9] https://www.germanwings.com/en/Service/fare-overview.htm, [17. 10. 2014].

kosztów w przypadku rezygnacji pasażera[10] lub wyznaczają krótki czas na dokonanie zwrotu, w przypadku linii easyJet są to 24 godziny[11]. Wykupienie biletu nie jest jednoznaczne z wyborem miejsca, przewoźnicy niskokosztowi dają możliwość wykupienia pierwszeństwa wejścia na pokład i tym samym wybrania miejsca lub wykupienia rezerwacji miejsca. W innym przypadku miejsce będzie wylosowane przez system[12].

Istotnym założeniem działalności przewoźników sektora low cost jest wykorzystywanie jednolitej floty powietrznej, co wiąże się z niższymi kosztami utrzymania czy naprawy samolotów, a także większymi możliwościami wymiany w obrębie personelu lotniczego. Aby zredukować koszty samoloty tankuje się zazwyczaj w swoich bazach, gdzie również są serwisowane. Przewoźnicy niskokosztowi nie tworzą siatki połączeń, latają generalnie z punktu do punktu (point-to-point flights). Nie oferują pasażerom transferów w obrębie jednego biletu. Pewne odstępstwa od tej zasady, a jednocześnie udogodnienia dla pasażerów wprowadziła tania linia Norwegian, udostępniając w obrębie swoich połączeń możliwość transferu bez konieczności wykupu drugiego biletu[13]. Przewoźnicy niskokosztowi nie obsługują również przewozów cargo.

Tab. 1. Porównanie działalności przewoźników niskokosztowych i tradycyjnych

	Przewoźnicy niskokosztowi	**Przewoźnicy tradycyjni**
Czas postoju	krótki czas pomiędzy przylotem samolotu i odlotem (0-25 minut)	dłuższy czas pomiędzy przylotem a odlotem samolotu (30-45 minut)
Dodatkowe korzyści	brak dodatkowych korzyści, opłaty za np. catering, dodatkowy bagaż	program rozrywkowy, szybka odprawa, klasy biznesowe, catering itp.
Porty lotnicze	regionalne, drugorzędowe, bardziej oddalone	główne, międzynarodowe porty lotnicze
Flota	ujednolicona flota (jeden typ samolotu), większa gęstość siedzeń	flota zróżnicowana, mniejsza gęstość siedzeń

[10] http://www.ryanair.com/pl/warunki-dotyczace-podrozy/article10/, [17. 10. 2014].
[11] http://support.easyjet.com/cancel-booking, [17. 10. 2014].
[12]http://www.ryanair.com/pl/pytania/pierwszenstwo-wejscia-na-poklad/; https://www.germanwings. com/en/Service/Seat-reservation.htm, [17. 10. 2014].
[13] http://www.bilety-norwegian.pl/tanie-loty-krakow.html, [17. 10. 2014].

Sprzedaż	kanały bezpośrednie, głównie sprzedaż internetowa	sprzedaż biletów za pośrednictwem agentów podróży i własnych linii
Sieć	loty bezpośrednie – point-to-point, bez transferów, krótkie trasy	rozbudowana siatka połączeń, loty krótko- i długodystansowe z możliwością transferu
Personel	większy udział kosztów zmiennych w wynagrodzeniach (większa wydajność)	wyższe stałe wynagrodzenie, powiązanie ze związkami zawodowymi

Źródło: J. Skeels, Variations in Airport Charges, Aviation Industry Group – 2nd Annual Managing Airline Operating Costs Conference, Dublin 7 December 2005

Różnica pomiędzy tradycyjnymi przewoźnikami a nisko-kosztowymi występuje również w formie wynagrodzeń pracowników. Tani przewoźnicy stosują większy udział zmiennej części płac, co jest czynnikiem mobilizującym pracowników i wpływa na większą efektywność pracy. Zrzeszenie Europejskich Przewoźników Niskokosztowych (European Low Fares Airline Association – ELFAA), opracowało porównanie działalności przewoźników niskokosztowych i tradycyjnych, z uwypukleniem korzyści dla tych pierwszych.

Podsumowując, wśród zalet przewoźników niskokosztowych można wymienić:

- wysoki współczynnik wykorzystania floty;
- niższe koszty dodatkowe, mniejsza złożoność, dodatkowy dochód;
- niższe opłaty lotniskowe;
- niższe koszty utrzymania samolotów, części zapasowych i szkoleń, łatwiejsze zastępstwa w obrębie personelu latającego, większe wykorzystanie pojemności samolotów;
- niższe koszty dystrybucji, mniejsza złożoność;
- mniejsza złożoność w obrębie rozkładów lotów, większe wykorzystanie pojemności samolotów;
- mniejsze stałe koszty związane z utrzymaniem personelu[14].

[14] Skeels J., *Variations in Airport Charges*, Aviation Industry Group – 2nd Annual Managing Airline Operating Costs Conference, Dublin 7 December 2005.

Przewoźnicy niskokosztowi nie przynależą do organizacji międzynarodowych takich jak np.: IATA (International Air Transport Association) czy sojuszów takich jak np.: (Star Alliance). Jednakże część z nich jest członkiem Zrzeszenia Europejskich Przewoźników Niskokosztowych. Sojusz działający jako organizacja non-profit ma za zadanie reprezentować interesy zrzeszonych w nim przewoźników oraz ich klientów[15]. Do ELFAA należą obecnie takie linie lotnicze jak: brytyjskie – EasyJet, Flybe, Jet2.com, norweska – Norwegian Air Shuttle, irlandzka – Ryanair, szwedzka – Sverige Flyg, holenderska – transavia.com, hiszpańskie – Vueling i Volotea oraz węgierska – Wizz Air[16].

Analiza przewozów niskokosztowych w porcie lotniczym Kraków Balice

W Polsce zdecydowanie największą liczbę przelotów realizuje centralny port lotniczy Warszawa-Okęcie. Na drugim miejscu wśród wszystkich, a na pierwszym spośród regionalnych portów lotniczych plasuje się port Kraków Balice. Dane statystyczne podają, iż w pierwszym półroczu 2014 r. w krakowskim porcie obsłużonych zostało 1 779 940 pasażerów. W zestawieniu z rokiem 2013 (1 653 260 pasażerów) odnotowano dynamikę na poziomie 7,7%. Dla porównania w porcie Warszawa-Okęcie obsłużonych zostało w analogicznym okresie 4 810 783 pasażerów, z ujemną dynamiką na poziomie -4,4%, natomiast w porcie Katowice-Pyrzowice, uplasowanym na drugim miejscu w zestawieniu spośród wszystkich portów regionalnych, obsłużono 1 107 268 pasażerów, z dynamiką na poziomie 2,2%[17]. Pierwotnie porty regionalne miały pełnić rolę pomocniczą w stosunku do portu centralnego, jednak wraz z rozwojem transportu oraz jednocześnie mobilności społeczeństwa nabrały większego znaczenia[18].

Według raportu Urzędu Lotnictwa Cywilnego w portach lotniczych w Polsce w 2013 r. obsłużonych zostało około 25 mln pasażerów, tym samym zanotowano wzrost o 2,2% w stosunku do roku poprzedniego, a o 15%

[15] http://www.elfaa.com/background.htm, [dostęp: 06. 09. 2014].
[16] http://www.elfaa.com/members.htm, [dostęp: 06. 09. 2014].
[17] *Liczba obsłużonych pasażerów oraz wykonanych operacji w ruchu krajowym i międzynarodowym – regularnym i czarterowym w drugim kwartale lat 2012-2014*, http://www.ulc.gov.pl/pl/regulacja-rynku/324-statystyki-i-analizy, [dostęp: 17.10. 2014].
[18] Hawlena J., *Funkcjonowanie i rozwój regionalnego transportu lotniczego – ekonomia i ekologia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego", nr 713, *Problemy transportu i logistyki*, nr 16, 2012, s. 57.

w stosunku do roku 2011. Porównując wszystkie europejskie porty zrzeszone w ACI (Airports Council International), zanotowany wzrost wyniósł 2,8%. W roku 2013 w polskich portach dynamiczniej niż w Europie rozwijały się przewozy międzynarodowe, do czego w największej mierze przyczyniły się przewozy niskokosztowe (wzrost o 19%), w porównaniu przewoźnicy tradycyjni i czarterowi odnotowali spadki – o 10 i 8%. Jednakże zanotowano dużo większy spadek przewozów krajowych sięgający 31%, związany m.in. z upadłością firmy OLT Express Regional wykonującą przewozy krajowe i spadkiem liczby przewozów PLL LOT i Eurolot SA[19]. Połączenia lotnicze z Krakowa realizowane są zarówno przez przewoźników tradycyjnych, jak i niskokosztowych. Obecnie jedynym rodzimym przewoźnikiem realizującym loty międzynarodowe oraz krajowe (do Gdańska i Zielonej Góry) jest Eurolot. LOT natomiast operuje na trasie Kraków – Warszawa.

Tab. 2. Loty międzynarodowe oraz krajowe z portu lotniczego Kraków Balice

Przewoźnicy tradycyjni	**Przewoźnicy niskokosztowi**
Alitalia	Airberlin
Austrian Airlines	easyJet
Brussels Airlines	Germanwings
eurolot.com	Jet2.com
Finnair	Norwegian
PLL LOT	Ryanair
Lufthansa	Vueling Airlines

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.krakowairport.pl [17. 10. 2014]

Większość połączeń z portu lotniczego Balice obsługiwana jest przez przewoźników niskokosztowych (48), w porównaniu do tradycyjnych (14). Jednakże należy odnotować fakt, iż przewoźnicy niskokosztowi kursują z punktu A do punktu B, natomiast przewoźnicy tradycyjni oferują siatkę połączeń, dając tym samym możliwość dotarcia podróżnym z Krakowa do odległych zakątków świata. Większość przewoźników sieciowych działa na zasadzie code share, czyli umów zawieranymi z innymi przewoźnikami, umożliwiającym podróż dwoma lub więcej liniami w obrębie jednego biletu.

[19] *Analiza przewozów pasażerskich w polskich portach lotniczych w 2013 roku*, Warszawa, 27 marzec 2014 r., http://www.ulc.gov.pl/_download/statystyki/2014/analiza_2013.pdf [dostęp: 17.10. 2014].

Tab. 3. Zestawienie połączeń z Krakowa obsługiwanych przez przewoźników tradycyjnych w 2014 r. (stan z 17. 10. 2014 r.)

Linia lotnicza	Liczba połączeń	Miejsce docelowe
Alitalia	1	Rzym-Fiumicino (Włochy)
Austrian Airlines	1	Wiedeń (Austria)
Brussels Airlines	1	Bruksela-Zaventen (Belgia)
eurolot.com	7	Amsterdam (Holandia) Dubrownik (Chorwacja) S[20] Gdańsk (Polska) Heringsdorf (Niemcy) S Split (Chrowacja) S Zielona Góra (Polska) (do 13. 11. 2014)[21] Zurych (Szwajcaria)
Finnair	1	Helsinki-Vantaa (Finlandia) S
Lufthansa	2	Monachium (Niemcy) Frankfurt (Niemcy)
PLL LOT	1	Warszawa-Okęcie (Polska)
RAZEM	14	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.krakowairport.pl [17. 10. 2014]

Dane zamieszczone w tabeli nr 3 ukazują, że zasadniczo tradycyjni przewoźnicy, w większości będąc narodowymi liniami, łączą Kraków z miastem leżącym w kraju, w którym dana linia została założona. W tej grupie najwięcej połączeń realizuje polski przewoźnik Eurolot – 5 kierunków zagranicznych i 2 krajowe.

Na maj 2015 r. zaplanowano powrót do Krakowa linii SWISS, która będzie obsługiwać loty na trasie Kraków-Zurych[22].

[20] S – połączenie sezonowe, w lecie.

[21] *Ze stolicy polskiego wina do grodu Kraka – rusza sprzedaż na rejsy Eurolotu*, http://eurolot.com/pl/o-eurolot/o-firmie/aktualnosci/1374-ze-stolicy-polskiego-wina-do-grodu-kraka-rusza-sprzedaz-na-rejsy-eurolotu, [dostęp: 20.10.2014].

[22] Wyszyński T., *SWISS ponownie poleci z Krakowa do Zurychu*, http://www.pasazer.com/news/24115/swiss,ponownie,poleci,z,krakowa,do,zurychu.html, [dostęp: 10.10. 2014].

Tab. 4. Zestawienie połączeń z Krakowa obsługiwanych przez przewoźników niskokosztowych

Linia lotnicza	Liczna połączeń	Miejsce docelowe
Airberlin[23]	1	Berlin-Tegel (Niemcy)
easyJet	8	Bazylea (Francja) Belfast-International (Irlandia Północna) Bristol (Wielka Brytania) Edynburg (Wielka Brytania) Hamburg (Niemcy) (od 04. 11. 2014 r.)[24] Liverpool (Wielka Brytania) Londyn Gatwick (Wielka Brytania) Paryż-Charles de Gaulle (Francja)
Germanwings	1	Stuttgard (Niemcy) S
Jet2.com	1	Newcastle (Wielka Brytania)
Norwegian	6	Bergen (Norwegia) Kopenhaga-Kastrup (Dania) Oslo-Gardermoen (Norwegia) Stavanger (Norwegia) Sztokholm-Arlanda (Szwecja) Trondheim (Norwegia)
Ryanair	30	Alicante (Hiszpania) Barcelona-Girona (Hiszpania) S Birmingham (Wielka Brytania) Bolonia (Włochy) Bruksela-Charleroi (Belgia) Cagliari (Włochy) S Dortmund (Niemcy) Dublin (Irlandia) East Midlands (Wielka Brytania) Edynburg (Wielka Brytania) Eindhoven (Holandia) Gdańsk (Polska) Kos (Grecja) S Leeds/Bradford (Wielka Brytania)

[23] Airberlin traktowany jest w statystykach jako przewoźnik niskokosztowy, ale nie do końca nim jest (jest to linia córka Lufthansy), przyp. autora.

[24] Bożek P., *EasyJet: Z Krakowa do Hamburga*, http://www.pasazer.com/news/13252/easyjet,z,krakowa,do,hamburga.html, [dostęp: 20.10. 2104].

		Liverpool (Wielka Brytania) Londyn-Stansted (Wielka Brytania) Madryt (Hiszpania) Majorka (Hiszpania) S Malaga (Hiszpania) S Malta (Malta) Manchester (Wielka Brytania) Mediolan-Bergemo (Włochy) Oslo-Rygge (Norwegia) Pafos (Cypr) S Paryż-Beauvais (Francja) Piza (Włochy) Rzym-Ciampino (Włochy) Shannon (Irlandia) Sztokholm-Skavsta (Szwecja) Trapani (Włochy) S
Vueling Airlines	1	Barcelona-El Prat (Hiszpania) S
RAZEM	48	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.krakowairport.pl [dostęp: 17. 10. 2014]

Wśród przewoźników niskokosztowych realizujących połączenia z Krakowa zdecydowanym liderem jest Ryanair, który obsługuje 30 kierunków. Jest również jedynym przewoźnikiem niskokosztowym, który obsługuje loty krajowe (tab. 4). Najwięcej połączeń realizowanych jest do Wielkiej Brytanii (12), Włoch (6) oraz do Hiszpanii (6) (tab. 5).

Tab. 5. Zestawienie połączeń z Krakowa obsługiwanych przez przewoźników niskokosztowych wg krajów docelowych

Kraj	Liczba połączeń
Belgia	1
Cypr	1
Dania	1
Francja	3
Grecja	1
Hiszpania	6
Holandia	1
Irlandia	2
Irlandia Północna	1

Malta	1
Niemcy	4
Norwegia	5
Polska	1
Szwecja	2
Wielka Brytania	12
Włochy	6
RAZEM	48

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.krakowairport.pl [dostęp: 17. 10. 2014]

Analizując destynacje lotnicze obsługiwane przez przewoźników niskokosztowych, można wyodrębnić dwie zasadnicze grupy. Pierwsza – to kraje oraz miejscowości określane jako wypoczynkowe. W tej grupie najwięcej połączeń realizowanych jest do Włoch (6 połączeń), do takich miejscowości jak: Bolonia, Mediolan, Rzym, Trapani leżące na wyspie Sycylia (połączenie sezonowe), Cagliari położone na Sardynii (połączenie sezonowe), Piza (połączenie sezonowe), jak również do Hiszpanii (6 połączeń), do miejscowości: Alicante, Barcelona, Barcelona-Girona (połączenie sezonowe), Madryt, Majorka (połączenie sezonowe), Malaga i Francji (2 połączenia) – Bazylea oraz Paryż. Natężony ruch do ww. miejsc zaobserwować można szczególnie w okresie letnim, na co wskazuje sezonowość wielu połączeń. Wyłącznie w okresie wakacyjnym realizowane są loty do Pafos na Cyprze oraz na grecką wyspę Kos. Drugą grupę stanowią kraje, które są celem podróży biznesowych, migracji zarobkowych lub osiedlenia się. Zdecydowanie najwięcej połączeń w tej grupie realizowanych jest do Wielkiej Brytanii, do takich miejscowości jak: Birmingham, Bristol, Liverpool (dwóch przewoźników), Londyn (port lotniczy Gatwick oraz Stansted), Edynburg (dwóch przewoźników), Newcastle, East Midlands, Leeds Bradford, Manchester (razem 12 połączeń). 5 połączeń realizowanych jest do Norwegii: Bergen, Oslo-Gardermoen, Oslo-Rygge, Stavanger, Trondheim, 4 – do Niemiec: Berlin-Tegel, Stuttgard, Dortmund, Hamburg, 2 – do Szwecji: Sztokholm-Arlanda oraz Sztokholm-Skavsta, 2 – do Irlandii: Dublin oraz Shannon.

Lider wśród przewoźników niskokosztowych obsługujących z Balic linie lotnicze Ryanair również swoją polityką wpisuje się w ww. opisany trend. Najwięcej połączeń realizowanych jest do Wielkiej Brytanii (7), Irlandii (2) oraz Włoch (6) i Hiszpanii (5) (tab. 6.).

Tab. 6. Zestawienie połączeń realizowanych przez Ryanair wg krajów docelowych w 2014 r.

Kraj	Liczba
Belgia	1
Cypr	1
Francja	1
Grecja	1
Hiszpania	5
Holandia	1
Irlandia	2
Malta	1
Niemcy	1
Norwegia	1
Polska	1
Szwecja	1
Wielka Brytania	7
Włochy	6
RAZEM	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.krakowairport.pl, www.ryanair.com [dostęp: 17. 10. 2014]

Z zestawienia tab. 6. i tab. 7. wynika, że Rynair zdominował rejsy do ww. państw obsługiwane przez przewoźników niskokosztowych.

Tab. 7. Porównanie liczby obsługiwanych tras przez wszystkich przewoźników oraz wyłącznie linii Rynair, uwzględniając miejsce docelowe

Kraj docelowy	Loty obsługiwane przez wszystkich przewoźników (razem z Rynair)	Loty obsługiwane wyłącznie przez linię lotniczą Rynair
Belgia	1	1
Cypr	1	1
Dania	1	0
Francja	3	1
Grecja	1	1
Hiszpania	6	5
Holandia	1	1

Irlandia	2	2
Irlandia Północna	1	0
Malta	1	1
Niemcy	4	1
Norwegia	5	1
Polska	1	1
Szwecja	2	1
Wielka Brytania	12	7
Włochy	6	6
RAZEM	48	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie:
www.krakowairport.pl, www.ryanair.com [dostęp: 17. 10. 2014.]

Jak wynika z powyższego zestawienia, loty do Belgii, na Cypr, do Grecji, Holandii, Irlandii, Włoch, na Maltę, jak również krajowe połączenie do Gdańska realizowane są wyłącznie przez Rynair, do Francji – 1 połączenie z dwóch, do Hiszpanii – 5 połączeń na 6, do Niemiec – 1 na 4, do Norwegii – 1 na 5, do Szwecji – 1 z dwóch, a do Wielkiej Brytanii – 7 na 12. Do krajów skandynawskich i do Niemiec dominują połączenia realizowane głównie przez linie Norwegian, jak również Airberlin i Germanwings.

Przewoźnicy niskokosztowi mają również duży udział w turystyce przyjazdowej do Krakowa. Dane ujęte w raporcie: *Ruch turystyczny w Krakowie w 2013 r.*[25], przedstawiają 43% udział tanich linii lotniczych w międzynarodowych przyjazdach do miasta. Dla porównania tradycyjni przewoźnicy stanowią 21,5%, natomiast linie czarterowe zaledwie 1,30% wśród wszystkich analizowanych środków transportu. Udział tanich linii lotniczych w międzynarodowej turystyce przyjazdowej do Krakowa objawia się stosunkowo niewielkim wzrostami i spadkami procentowymi; w roku 2008 stanowił 41,3%, w 2009 r. – 37,70%, w 2010 r. – 41,8%, w 2011 r. – 37,8%, w 2012 r. – 43%.

[25] Borkowski K., Grabiński T., Seweryn R., Wilkońska A., Mazanek L., *Ruch turystyczny w Krakowie w 2013 roku. Raport końcowy*, Kraków 2013, msznp., s. 68.

Podsumowanie

Przewoźnicy lotniczy działający w sektorze Low Cost, czyli na zasadzie obniżania kosztów, stali się w szybkim czasie silną konkurencją dla tradycyjnych linii lotniczych. Zdominowali rynek przelotów krótkodystansowych, latając z punktu do punktu. Mają znaczący udział w rozwoju m. in. turystyki weekendowej, zakupowej czy medycznej. Do głównych celów polityki przewoźników niskokosztowych należy m. in. obniżanie kosztów przy zachowaniu maksymalnej wydajności.

Port lotniczy Kraków Balice obsługuje najwięcej pasażerów wśród portów regionalnych, uplasowując się na drugim miejscu za centralnym portem Warszawa-Okęcie. Przewoźnicy niskokosztowi realizują 48 połączeń z Krakowa, w porównaniu z 13 obsługiwanymi przez przewoźników sieciowych. Głównym kierunkiem jest Wielka Brytania, a także Włochy i Hiszpania. Liderem wśród przewoźników niskokosztowych obsługujących z Krakowa jest irlandzki przewoźnik Raynair, który w Balicach ma swoją bazę. Realizuje on 30 (z czego jedno krajowe do Gdańska), na ogólna liczbę połączeń.

Bibliografia

1. Borkowski K., T. Grabiński, R. Seweryn, A. Wilkońska, L. Mazanek, *Ruch turystyczny w Krakowie w 2013 roku. Raport końcowy*, Kraków 2013, s. 68.
2. Gardzińska A., Meyer B., *Znaczenie lotów czarterowych i niskokosztowych w obsłudze ruchu turystycznego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 491, *Ekonomiczne problemy usług*, nr 15, 2008.
3. Hawlena J., *Funkcjonowanie i rozwój regionalnego transportu lotniczego – ekonomia i ekologia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 713, *Problemy transportu i logistyki*, nr 16, 2012.
4. Skeels J., *Variations in Airport Charges, Aviation Industry Group – 2nd Annual Managing Airline Operating Costs Conference*, Dublin 7 December 2005.
5. Tokarz A., *Znaczenie transportu lotniczego w obsłudze ruchu turystycznego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 491, *Ekonomiczne problemy usług*, nr 15, 2008.

Źródła internetowe

Analiza przewozów pasażerskich w polskich portach lotniczych w 2013 roku, Warszawa, 27 marzec 2014 r., http://www.ulc.gov.pl/_download/statystyki/2014/analiza_2013.pdf.
Bożek P., *EasyJet: Z Krakowa do Hamburga*, http://www.pasazer.com/news/13252/easyjet,z,krakowa,do,hamburga.html.
http://support.easyjet.com/cancel-booking.
http://support.easyjet.com/case-4173.
http://www.bilety-norwegian.pl/tanie-loty-krakow.html.
http://www.elfaa.com/background.htm.
http://www.elfaa.com/members.htm.
http://www.krakowairport.pl/pl/pasazer,c70/informacje-o-lotach,c71/nowosci,a183.html.
http://www.norwegian.com/pl/Nyttig-pa-reisen/Reisetjenester/endre-reise/.
http://www.norwegian.com/pl/travel-information/usugi-zwizane-z-podro/onboard-menu/menu-europe-and-north-africa/.
http://www.ryanair.com/pl/pytania/jakie-przekaski-i-napoje-sa-dostepne-na-pokladzie/.
http://www.ryanair.com/pl/pytania/pierwszenstwo-wejscia-na-poklad/.
http://www.ryanair.com/pl/tanie-loty-miejsca-docelowe/.
http://www.ryanair.com/pl/warunki-dotyczace-podrozy/article10/.
http://www.ryanair.com/pl/warunki-dotyczace-podrozy/regulations-cabinbaggage/.
http://www.ryanair.com/pl/warunki-dotyczace-podrozy/tableofoptionalfees-tableoffees/.
https://www.germanwings.com/en/Service/fare-overview.htm.
https://www.germanwings.com/en/Service/Seat-reservation.htm.
Kraków Airport: baza Ryanaira już działa. Dokąd polecimy?, http://krakow.naszemiasto.pl/artykul/krakow-airport-baza-ryanaira-juz-dziala-dokad-polecimy,1798026,t,id.html.
Kraków Airport: Baza Ryanaira w Krakowie otwarta, http://krakow.naszemiasto.pl/artykul/krakow-airport-baza-ryanaira-w-krakowie-otwarta-zdjecia,1799152,artgal,t,id,tm.html.
Liczba obsłużonych pasażerów oraz wykonanych operacji w ruchu krajowym i międzynarodowym - regularnym i czarterowym w drugim kwartale lat 2012 – 2014, http://www.ulc.gov.pl/pl/regulacja-rynku/324-statystyki-i-analizy.

Wyszyński T., SWISS ponownie poleci z Krakowa do Zurychu, http://www.pasazer.com/news/24115/swiss,ponownie,poleci,z,krakowa,do,zurychu.html , [dostęp: 10.10.2014].
Ze stolicy polskiego wina do grodu Kraka – rusza sprzedaż na rejsy Eurolotu, http://eurolot.com/pl/o-eurolot/o-firmie/aktualnosci/1374-ze-stolicy-polskiego-wina-do-grodu-kraka-rusza-sprzedaz-na-rejsy-eurolotu.
Zgrajek P., *Potencjał rozwoju niskokosztowych przewozów dalekodystansowych* - część I, http://prtl.pl/linie_lotnicze_artykuly/8893.
Żurawik M., *Balice bazą dla Ryanaira. Nocować będą dwa boeingi*, http://krakow.gazeta.pl/krakow/1,44425,13039971,Balice_baza_dla_Ryanaira__Nocowac_beda_dwa_boeingi.html#ixzz36UQgwQ6n.

PaedDr. Michal Kovačic, PhD.
Katolícka Univerzita v Ružomberku, Slovenská republika
mgr Marek Nocoń
Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka

SPECYFIKA RUCHU TURYSTYCZNEGO NA POGRANICZU POLSKO-SŁOWACKIM

Specific character of tourism in the Polish-Slovak border region

Abstract:
One of the most important conditions for intensive tourism development, as well as most sectors of the economy, is the development of transport infrastructure and proper special access to tourist areas. From the point of view of different economy sectors these two factors should be mutually complementary. Apart from tourist attractions, one of the most important factors deciding about regional economic success is the transport accessibility based on tourist traffic. A cumulative process may occur in more prosperous regions, which enables the increase in their potential and attractiveness, as well as the enrichment of their offer for tourists. This can also lead to the excessive concentration of tourists and thus to conflict situations (e.g. with nature protection).
Without proper tourism infrastructure and transport infrastructure, the attractiveness of the Polish-Slovak border environment itself, cannot ensure the socio-economic development of the region. Tourism attractiveness provides only a potential chance for such development. What is also needed is the analysis of the transport accessibility to the border regions and tourist destinations in the border area from the rest of the country, as well as the accessibility to the area from a cross-border point of view. This knowledge seems crucial, considering the further development of tourism in the border region.
The improved accessibility to a tourist region is usually followed by an enhancement in its attractiveness, which is reflected by an increase in the number of tourists visiting the region. Conversely, poor access or its limitation may result in the marginalization of a town or an entire region and thus in the region's economic downturn. This applies especially to the access to public transport, which can only marginally be used for tourism purposes in the the Polish-Slovak border region. The importance of public transport is a priority, considering the sustainable development of regions with rich natural environment.

Keywords: tourism, Polish-Slovak border, transport infrastructure, cross-border access, regional development, regional policy, regional government, regional differences, transport corridor, cumulative access

Wstęp

Całe pogranicze, tak na polskiej, jak i na słowackiej stronie, jest terenem górzystym z atrakcyjnym środowiskiem naturalnym. W porównaniu z resztą terytorium Słowacji i Polski występują tutaj góry z wyższym położeniem nad poziomem morza (Tatry i Niskie Tatry). Granica polsko-słowacka o długości 541 km biegnie w większości po szczytach górskich Łukiem Karpackim. Obszar Karpat tworzy tylko niecałych 6% powierzchni Polski, w większości o charakterze nizinnym. Na Słowacji góry zajmują o wiele większą powierzchnię terytorium; aż 71,4% obszaru jest według podziału geomorfologicznego częścią Karpat. Tylko Niziny Poddunajska Zahorska i Wschodnio-Słowacka tworzą część Kotliny Panońskiej, która zajmuje 28,6% obszaru Słowacji.

Obszar Karpat należy do najważniejszych regionów ruchu turystycznego w Polsce, jak i na Słowacji. Środowisko naturalne przewidziało go z góry przede wszystkim dla rozwoju pieszej turystyki górskiej oraz turystyki narciarskiej. W ostatnim czasie zyskały większe znaczenie także inne specyficzne rodzaje ruchu turystycznego, jak np. kolarstwo górskie, paraglajding czy rafting. Sezon rekreacyjny trwa prawie przez cały rok. Intensywność ruchu turystycznego rośnie zwłaszcza w okresie zimowym i letnim, ale coraz częściej obydwa główne sezony wydłużają się i przesuwają: sezon letni w kierunku okresu jesiennego (aż do października), sezon zimowy aż do miesięcy wiosennych (kwiecień). Stale większe znaczenie ma krótkotrwały ruch turystyczny, zwłaszcza podczas weekendów i w okresie świątecznym.

Pogranicze polsko-słowackie (oprócz niektórych lokalizacji) należy do obszarów raczej mało zmienionych poprzez działalność gospodarczą człowieka. Znajduje się tutaj wiele regionów z cennym środowiskiem naturalnym i kulturalnym, które tworzy wielki potencjał dla rozwoju ruchu turystycznego.

Atrakcyjność turystyczną pogranicza polsko-słowackiego wspiera wiele czynników, a do najważniejszych z nich należą:

- różne formy ukształtowania,
- warunki klimatyczne (np. warunki śniegowe w okresie zimowym),

- poszycie leśne oraz inne poszycia,
- wody powierzchniowe (rzeki wykorzystywane do spływu na tratwach – Dunajec i w ubiegłych latach także Poprad, Orawa oraz Wag, rzeki wykorzystywane do spływów kajakowych, jeziora i sztuczne zbiorniki wodne, np. Rożnowskie, Solińskie, Czorsztyńskie, Oravská priehrada, Liptovská Mara oraz Veľká Domaša),
- występowanie wód mineralnych i termalnych,
- wysokie walory estetyczne regionu,
- niezwykłe walory środowiska naturalnego (które w wielu miejscach powiązane jest z obszarami chronionymi jak np. parki narodowe),
- ważne bogactwo kulturowe (zabytki architektury sakralnej i świeckiej, muzea, kultura ludowa oraz miejsca pamięci narodowej),
- organizowanie wielkiej ilości różnych rodzajów imprez,
- rozwijająca się zróżnicowana i kompleksowa oferta bazy noclegowej i gastronomii oraz pozostałej infrastruktury turystycznej, zwłaszcza narciarskiej.[1]

Granica polsko-słowacka dzieli jednorodne obszary przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne, które były podczas kilku dziesięcioleci oddzielnie zagospodarowywane oraz w inny sposób wykorzystywane w ruchu turystycznym. Już około 20 lat trwa proces łączenia tych obszarów dzięki nowej infrastrukturze komunikacyjnej, wspólnym inicjatywom, imprezom, promocji itp.

Celem artykułu jest przedstawienie specyfiki ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim ze szczególnym uwzględnieniem dominujących rodzajów ruchu turystycznego na tym obszarze oraz frekwencji odwiedzin pogranicza polsko-słowackiego. Autorzy przedstawiają także czynniki demograficzne i ich wpływ na turystykę przygraniczną oraz geo-ekonomiczne perspektywy rozwoju turystyki.

Dominujące rodzaje ruchu turystycznego

Na pograniczu polsko-słowackim istnieją korzystne warunki dla różnych rodzajów ruchu turystycznego. Rekreacyjny ruch turystyczny na jest tu ukierunkowany na odpoczynek w środowisku naturalnym, zwłaszcza na obszarach górskich, na turystykę pieszą i odpoczynek nad wodą,

[1] *Cestovný ruch v Žilinskom kraji v roku 2012*, Štatistický úrad Slovenskej republiky.

np. nad sztucznymi zbiornikami wodnymi, niektórymi rzekami i w parkach wodnych. W ramach aktywnego i wyspecjalizowanego ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim rozwinięte są głównie: turystyka górska i wspinaczka, kolarstwo, sporty zimowe (narciarstwo zjazdowe i biegowe), sporty wodne (spływy po rzekach górskich) oraz w ostatnich latach – turystyka jeździecka (hipoturystyka). Popularny jest także kulturalny ruch turystyczny, korzystający z bogatego dziedzictwa kulturowego na pograniczu. Do tego rodzaju ruchu turystycznego zaliczamy także poznawczy ruch turystyczny ukierunkowany na poznawanie dziedzictwa kulturowego, pielgrzymkowy ruch turystyczny do miejsc kultu religijnego oraz odwiedzanie imprez kulturalnych w miastach. W rejonach wiejskich i na obszarach z walorami przyrodniczymi rozwija się wiejski ruch turystyczny, głównie agroturystyka i ekoturystyka oraz poznawczy ruch turystyczny ukierunkowany na poznawanie przyrody żywej i nieożywionej. Bogate występowanie wód mineralnych wsparło rozwój ruchu turystycznego sanatoryjnego i zdrowotnego w wielu sanatoriach. W ostatnim okresie rozwija się także ruch turystyczny ukierunkowany na spa i wellness. Dla pogranicza polsko-słowackiego ruch turystyczny kongresowy i delegacje służbowe mają na razie znaczenie drugorzędne. Ważnym rodzajem ruchu turystycznego, ciągle niedocenianym, jest ruch turystyczny związany z odwiedzaniem różnych imprez. W rejonach w pobliżu granicy państwowej istotny jest także ruch zakupowy i tranzytowy.

Frekwencja odwiedzin pogranicza polsko-słowackiego

Frekwencja odwiedzin poszczególnych regionów pogranicza polsko-słowackiego jest zróżnicowana przestrzennie. Spora koncentracja odwiedzających, tak w Polsce jak i na Słowacji, znajduje się w regionie tatrzańskim. Innymi często odwiedzanymi rejonami są: Pieniny (główną atrakcją jest spływ Dunajca), Niskie Tatry, Mała Fatra, Wielka Fatra oraz zachodnia część Beskidów po stronie polskiej (Beskid Śląski i Beskid Żywiecki).

Liczba turystów na pograniczu polsko-słowackim przekracza 2 miliony rocznie, a ponad 85% z nich to obywatele Polski. Słowacką część pogranicza odwiedziło w 2010 roku prawie 1,27 miliona osób. Odwiedzający krajowi stanowili tutaj prawie dwie trzecie (65,9%). Województwo żylińskie (658 tys.) jest po bratysławskim (768 tys.) drugim, a preszowskie (611 tys.)

trzecim najbardziej odwiedzanym rejonem Słowacji. Obszar województwa żylińskiego i preszowskiego odwiedziło 37,4% odwiedzających Słowację.[2]

Niektóre bardzo atrakcyjne miejsca i regiony (zwłaszcza Tatry) są też częstym celem turystów zagranicznych; na Słowacji głównie z Niemiec, Czech, Polski, a w Polsce zwłaszcza z Wielkiej Brytanii, Niemiec i Ukrainy. Dla pogranicza polsko-słowackiego duże znaczenie odgrywa ruch turystyczny transgraniczny pomiędzy obydwoma krajami, który wykazuje znaczne dysproporcje. Polscy obywatele podczas pobytu na Słowacji wykorzystują usługi bazy noclegowej o wiele częściej w porównaniu z odwiedzającymi Polskę obywatelami słowackimi.

Turyści z Polski najczęściej odwiedzają na Słowacji regiony w województwie żylińskim. W 2010 roku przenocowało tu 58 463 Polaków, a liczba noclegów osiągnęła 201 816 ze średnią długości pobytu wynoszącą 3,5 dnia, która jest wartością wyższą niż średnia dla całej Słowacji. Według narodowości najwięcej turystów zagranicznych stanowili Czesi (16,1%). Ich liczba w porównaniu z 2009 rokiem wzrosła o 3,6%. Ogólna liczba polskich turystów osiągnęła 8,9% ogółem sposród wszystkich odwiedzających, ale w porównaniu z 2009 rokiem ich liczba spadła o 6,8%. Przyczyną tego spadku jest z największym prawdopodobieństwem przejście Słowacji na euro. Ponad trzy czwarte liczby noclegów polskich turystów w województwie żylińskim przypada na powiaty Liptovský Mikuláš i Ružomberok, co dokumentuje ich jednoznaczną preferencję regionu Liptov (przede wszystkim Tatry i Park Wodny Tatralandia oraz GINO Paradisse w Bešeňovej) jako destynacje turystyczne. Niezwykle mało polskich turystów obiera kierunek na zachód województwa (oprócz pogórza Mała Fatra oraz wsi Osčadnica). Największy udział (14,2%) osiągnął powiat Tvrdošín, gdzie znajdują się często odwiedzane Rohacze (Zverovka) oraz Park Wodny w Oravicach.[3]

Analizując frekwencję odwiedzin Polski przez obywateli słowackich, można skorzystać z trzech kategorii danych: liczba osób przekraczających granicę państwa, ogólna liczba osób podróżujących ze Słowacji do Polski, którzy tutaj spędzają minimalnie jedną noc oraz liczba obywateli Republiki Słowackiej korzystających z bazy noclegowej.

---

[2] *Tourism Statistics in the European Statistical System*, 2010, Eurostat, Methodologies and Working papers.

[3] *Hodnotenie plnenia programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Žilinského samosprávneho kraja pre roky 2007-2013*, ŽSK, Žilina, 2007.

W 2013 roku kompleksowa ewidencja danych liczby osób przekraczających granicę polsko-słowacką osiągnęła 3,1 miliona obywateli Słowacji, którzy przekroczyli granicę Polski. W większości przypadków przeważają odwiedziny w paśmie przygranicznym. Cele tych odwiedzin były różne, ale w pierwszej kolejności są to zakupy i kilkugodzinne wycieczki. Obywatele Słowacji odwiedzający Polskę (bez noclegu) tylko bardzo rzadko podróżują dalej niż 50 km od granicy.

Analizując liczbę osób przekraczających granicę, obserwujemy podczas roku spadek frekwencji odwiedzin w późniejszym okresie jesiennym i zimowym (od listopada do lutego), czego przyczyną są: niekorzystna pogoda oraz gorszy stan dróg (pokrywa śniegowa, gorsze warunki do jazdy samochodem). W czasie wakacji nie odnotowano wzrostu liczby osób przekraczających granicę. W okresie od marca do października liczba obywateli Republiki Słowackiej przekraczających granicę z Polską oscyluje w granicach 270-340 tysięcy osób miesięcznie.

Liczba obywateli Republiki Słowackiej, którzy podczas swoich odwiedzin w Polsce także przenocują, jest zasadnie niższa aniżeli liczba odwiedzających, którzy przyjadą do Polski tylko na kilka godzin. Według szacunków Instytutu Turystyki liczba odwiedzających ze Słowacji z minimum jednym noclegiem wynosi około 80 tysięcy rocznie, czyli najmniej ze wszystkich krajów sąsiadujących z Polską (Więckowski, 2010). Celem wizyty w Polsce przy tej grupie odwiedzających ze Słowacji są spotkania handlowe, odwiedziny u rodziny oraz znajomych i turystyka rekreacyjna. Słowacy odwiedzają głównie większe miasta (Kraków i Warszawę) oraz miasta w województwie śląskim. Podczas całego roku obserwuje się rozłożenie odwiedzin obywateli słowackich w Polsce zwykle równomierne z niewielką przewagą pobytów w okresie wakacyjnym (lipiec-wrzesień) oraz z mniejszym udziałem w czwartym kwartale. Turyści ze Słowacji nocujący w oficjalnej bazie noclegowej stanowią niewielką grupę.

Najwięcej turystów ze Słowacji śpi w województwach mazowieckim, małopolskim i śląskim. Został odnotowany rosnący udział odwiedzających w Krakowie oraz średnich i małych miejscowościach w województwie śląskim (Cieszyn, Ustroń) oraz województwie małopolskim (Zakopane, Krynica) oraz w Rzeszowie. Odwiedzający ze Słowacji stanowią około 0,9% wszystkich odwiedzających z zagranicy przyjeżdżających do Polski. Wyższa frekwencja odwiedzin ze Słowacji w porównaniu z tą średnią została odnotowana w województwach: małopolskim, śląskim, opolskim, lubelskim oraz wielkopolskim.

Zgodnie z danymi z Urzędu Statystycznego Republiki Słowackiej w 2012 roku ośrodki ruchu turystycznego w województwie żylińskim zakwaterowały 756 621 odwiedzających i trzeci rok z rzędu odnotowały wzrost zakwaterowania odwiedzających. Ponad jedną trzecią stanowią odwiedzający z zagranicy. Ośrodki ruchu turystycznego w województwie żylińskim zakwaterowały 20% z ogólnej liczby odwiedzających Republikę Słowacką, co jest drugim najwyższym udziałem po województwie bratysławskim z 24,9%. Następnymi w kolejności są województwa preszowskie z udziałem 17,6% oraz bańsko-bystrzyckie z 10,6%

Do końca grudnia 2012 roku w województwie żylińskim oferowano usługi w 930 ośrodkach bazy noclegowej, w tym 670 należało do komercyjnej bazy noclegowej, a 260 usługodawców proponowało zakwaterowanie prywatnie. Pojemność wszystkich ośrodków wynosiła 12 901 pokoi z 35 963 łóżkami. Łóżka dostawki stanowiły 13,1% z ogólnej liczby łóżek.[4]

W porównaniu z 2011 rokiem ilość zakwaterowanych odwiedzających w województwie żylińskim wzrosła o 39 580, t.j. o 5,5%. Odwiedzający z zagranicy stanowili 34,3% z ogólnej liczby odwiedzających województwo; podczas roku odnotowali wzrost o 2,3%. Ośrodki zakwaterowały 496 980 odwiedzających krajowych (65,7% z liczby odwiedzających województwo) ze wzrostem rocznym o 7,3%.

Według kraju stałego pobytu najwięcej obcokrajowców stanowili obywatele Republiki Czeskiej z 16% udziałem odwiedzających województwo w skali ogólnej. Na drugim miejscu byli Polacy z udziałem 7,6%. W porównaniu z rokiem 2011 liczba Czechów wzrosła o 3,7%, a liczba Polaków spadła o 8,4%.

W porównaniu z 2011 rokiem o ponad 5% wzrosła liczba odwiedzających z Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Mołdawii i Finlandii. Ponad 10% wzrostu odnotowano przy odwiedzających z Austrii, Szwecji i Danii. Ponad 20% wzrostu odnotowano przy odwiedzających z Holandii, Słowenii oraz Ukrainy. Ponad 30% wzrostu odnotowano przy odwiedzających z Rosji, Portugalii i Estonii. Ponad 40% – z Hiszpanii, Łotwy i Białorusi.

Widoczny spadek podczas roku odnotowali Węgrzy o 17,1%. Średnia liczba noclegów na jednego odwiedzającego spadła z 3,1 nocy w 2011 roku na 3,0 w 2012 roku. Przy odwiedzających krajowych nastąpiłł spadek z 3,0 na 2,9 nocy, a przy odwiedzających z zagranicy – z 3,4 na 3,3

[4] *Cestovný ruch v Žilinskom kraji*…, op.cit.

nocy. Średnia cena zakwaterowania wraz z VAT, którą odwiedzający zapłacił za jedno łóżko i noc, wyniosła w województwie żylińskim 22,10 euro. Odwiedzający krajowy zapłacił 21,33 euro, a zagraniczny – 23,40 euro. W porównaniu z 2011 rokiem cena za zakwaterowanie spadła o 0,71 euro; przy odwiedzających krajowych – mniej o 0,41 euro, a zagranicznych – mniej o 1,12 euro.

Z punktu widzenia przestrzennego najwyższa liczba podmiotów zakwaterowujących w województwie żylińskim znajduje się w powiecie Liptovský Mikuláš, w którym jest 29,6% podmiotów w województwie. W powiecie Žilina znajduje się 16,2%, Tvrdošín – 12,9%, Ružomberok – 11,5% z liczby podmiotów w województwie. Z ogólnej liczby miejsc noclegowych w województwie Liptovský Mikuláš dysponował 34,2%, Žilina, – 17,7%, Ružomberok – 11%, Tvrdošín – 8,6%.

Czynniki demograficzne i ich wpływ na turystykę przygraniczną

Przemiany społeczne po 1989 roku przyniosły po jakimś czasie wyższy poziom życia wspierający korzystanie z większej ilości czasu wolnego, co odzwierciedla się w rozwoju niektórych form turystyki. W porównaniu z przeszłością niektóre grupy społeczne w krajach postsocjalistycznych mają więcej czasu wolnego, a ten czas poświęcają na udział w wydarzeniach kulturalnych i społecznych, spędzają go uprawiając sport oraz relaksując się. Część społeczeństwa prowadzi szybkie i wyczerpujące tempo życia, czuje więc potrzebę wykorzystania czasu wolnego, co jest widoczne w zwiększonym nacisku na cały obszar turystyki.

Zmiany w strukturze demograficznej krajów Europy Środkowej mają również bardzo wielki wpływ na turystykę. Społeczeństwo się starzeje, prognozy przedstawiają wzrost grupy ludzi w wieku 65 lat i wzwyż. W porównaniu z latami ubiegłymi rośnie także liczba osób powyżej 50 lat, którzy stają się aktywnymi turystami. Największy rozwój turystyki zauważa się w sektorze turystyki uzdrowiskowej oraz poznawczej, mającej na celu poznanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Powstają również nowe, szybko rozwijające się destynacje oferujące innowacyjne usługi i produkty.[5]

Z punktu widzenia turystyki ważna jest konsumpcja gospodarstw domowych, która w okresie ostatnich dwudziestu lat wyraźnie wzrosła zarówno na Słowacji, jak i w Polsce. Największą część prywatnych wydatków

[5] Ibidem.

przeznacza się na zakupy produktów spożywczych, jednak jedną z najwyższych stóp wzrostu osiągnęły wydatki na hotele i restauracje. Stopniowo wzrasta również siła nabywcza obywateli Polski i Słowacji, można więc przypuszczać, że wzrośnie ich udział w turystyce.

Podniosła się jakość posiłków spożywanych w restauracjach w dużych miastach. Ogólnie można mówić o pozytywnych zmianach w jakości bazy noclegowej oraz rozwoju usług informacyjnych.

W działalności biur podróży i agencji turystycznych w Republice Słowackiej przeważa orientacja na pasywną turystykę zagraniczną, czyli podróże słowackich obywateli za granicę. Usługi biur podróży i agencji turystycznych w celu zapewnienia wakacyjnych pobytów krajowych mają tendencję spadkowe.

Zmieniający się styl życia i zmiany w warunkach ekonomicznych miały wpływ na to, że najważniejszymi formami turystyki staje się turystyka letnia oraz wypoczynek nad wodą, turystyka uzdrowiskowa, turystyka zimowa i sporty zimowe, turystyka miejska i wiejska, jak również agroturystyka.[6]

Różnice regionalne w rozwoju systemów społeczno-ekonomicznych są właściwie naturalne, na ile w gospodarce rynkowej wynikają z różnic pomiędzy podażą a popytem. Zmieniają się w zależności od wielu czynników (włącznie z położeniem geograficznym). Można to zauważyć szczególnie na przykładzie turystyki. W niektórych państwach lub regionach jest bardzo dużo atrakcji turystycznych i mnóstwo turystów potencjalnych, którzy by chętnie wykorzystali te atrakcje, mieszkając w innych regionach. Te różnice powodują przemieszczanie masowe, przy czym najbardziej atrakcyjne miejsca przyciągają największą liczbę osób. Istnieje pewna reguła – czym atrakcja turystyczna jest bardziej przyciągająca i ciekawa, tym z bardziej odległych miejsc przyjeżdżają turyści. Wynika to z pragnienia poznania i przeżycia, jak również z tego, że ciekawość ludzka leżąca w naturze człowieka jest bardzo silna. Człowiek, aby mógł zobaczyć wyjątkowe scenerie, zabytki kultury czy ewentualnie przeżyć emocjonujące sytuacje, jest gotowy podjąć się długiej i trudnej podróży.

Na pograniczu polsko-słowackim można wskazać kilka powiatów bardzo chętnie odwiedzanych w stosunku do ich obszarów i liczby mieszkańców. Po stronie polskiej to przede wszystkim powiat cieszyński, tatrzański i nowosądecki, po słowackiej zaś – Turczańskie Teplice, Liptovský

[6] Ibidem.

Mikuláš i Poprad. Z punktu widzenia geofizycznego są to regiony: tatrzański (Tatry Wysokie, Tatry Niskie), sądecki, Beskid Żywiecki, który ciągnie się do Czech i niektóre części Bieszczad (po stronie polskiej), jak również Kotlina Turczańska z Małą i Wielką Fatrą. W dziewięciu powiatach liczba zakwaterowań w 2011 roku przekroczyła dziesięciokrotnie liczbę mieszkańców z pobytem stałym (w tych regionach).

Jak każdy przejaw życia społecznego i gospodarczego, także proces koncentracji turystyki ma swoje pozytywne i negatywne aspekty. Jego podstawową zaletą jest to, że działa bez wątpienia zgodnie z prawem ekonomii dotyczącym korzyści w skali czynności, ewentualnie korzyści aglomeracyjnych. Ogólnie chodzi o to, że koncentracja turystyki (odwiedzających i usług) w pewnych ośrodkach, dzięki swoim rozmiarom a co za tym idzie i wpływom, sprawia, że ma przewagę nad innymi, mniejszymi ośrodkami. W przypadku częstego odwiedzania daje to możliwość specjalizacji, dzięki czemu produkt turystyki osiąga coraz wyższy poziom rozwoju, co można zidentyfikować poprzez wysokie wskaźniki jakości. Czym większy ośrodek koncentrujący turystykę, tym można oczekiwać więcej dobrych restauracji, hoteli, ośrodków typu wellness&spa, salonów piękności itp. Teoretycznie można powiedzieć, że takie ośrodki nie funkcjonują z powodu wysokich cen, ale dlatego, że istnieje większe prawdopodobieństwo odwiedzin dostatecznej liczby bogatych klientów. Z drugiej strony w mniejszych ośrodkach można by oczekiwać wyższych cen usług niż w ośrodkach tej samej kategorii.

W turystyce, a dokładniej w ekonomii turystyki, funkcjonuje to tak tylko do pewnego stopnia. Znane są przykłady największych ośrodków turystycznych na polsko-słowackim pograniczu, które są równocześnie najdroższe. Wynika to z faktu, że siła ich uroku i atrakcyjności jest na tyle duża, że popyt w tym przypadku przewyższa podaż. Dlatego zamiast zróżnicowanej oferty cenowej spotykamy się z orientacją na bogatą klientelę. Można sugerować, że w przypadku masowej kampanii reklamowej ceny w najbardziej prestiżowych ośrodkach wzrosłyby jeszcze bardziej.[7]

Mechanizm tzw. „sięgania głęboko do kieszeni“ jest stymulowany ogólną popularnością niektórych atrakcyjnych miejsc turystycznych. W Polsce bardzo popularne jest odwiedzanie Zakopanego i Tatr. Ten trend wspierany jest reklamą przemysłową, ale również reklamą ukrytą, która jest oczywista w zawartości programów telewizyjnych, prasie oraz na portalach

[7] *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Žilinského samosprávneho kraja pre roky 2007-2013*, Žilinský samosprávny kraj, Žilina, 2007.

internetowych w okresie przed wakacjami (tzw. celebryci pokazują się w miejscach turystycznie atrakcyjnych itd.). „Moda na" Tatry jest promowana i rozwijana już w szkołach podstawowych – „jedyne prawdziwe" polskie góry stały się obiektem masowych wycieczek szkolnych organizowanych właściwie nawet z najbardziej odległych zakątków Polski.

Z drugiej strony dla niektórych grup aktywnych młodych ludzi Tatry stały się w szczególności fetyszem i w tych kręgach jest postrzegane jako „wstyd" nie znać z własnego doświadczenia najbardziej uczęszczanych miejsc i ścieżek. W mniejszym stopniu dotyczy to również innych regionów. Czasami „modne" stają się w Polsce również Pieniny, Bieszczady i Babia Góra, a na Słowacji, np. Sztyrbskie Jezioro, Tatrzańska Łomnica, jaskinie w Dolinie Demianowskiej i niektóre z narciarskich kurortów (np. Jasná).

Wyżej wymienione główne przyczyny popularności powodują dysproporcje w koncentracji turystyki. Pojawia się fundamentalne pytanie, które odnosi się do granic jego wzrostu. Nie ma wątpliwości, że w wielu miejscach (szczególnie w polskich Karpatach) jest obecnie bardzo wysokie natężenie turystów. Profesjonalne badania, w oparciu o metodologię tzw. zdolności obszaru w zakresie ruchu, wskazują na nadmierne przeciążenie w wielu miejscach.

Atrakcyjność kraju i jego poszczególnych obiektów jest spowodowana ich unikalnością. Tatry nie są ani najwyższym, ani najbardziej zróżnicowanym pasmem górskim w Europie, ale w nizinnej Polsce krajobraz wysokogórski był czymś wyjątkowym już w przeszłości, a Tatry – jedyne w swoim rodzaju. W związku z tym odegrały ważną rolę w kulturze, najpierw elitarnej (słynna „zakopiańska bohema") a po drugiej wojnie światowej – w masowej. Dlatego też takie niepowtarzalne połączenie natury i kultury rozszerza swoje wpływy daleko poza granice kraju i jest także popularnym miejscem, np. dla mieszkańców Rosji i Japonii.

Z drugiej strony istnieje niezwykle duży potencjał krajobrazowy i kulturowy praktycznie na całym obszarze Karpat, który oprócz niektórych regionów pozostaje niedoceniony i słabo wykorzystywany. Porównanie wartości estetycznych krajobrazu i natężenia turystyki wykazało (Kistowski M., Śleszyński P., 2010), że do najbardziej niedocenianych turystycznie destynacji po polskiej stronie granicy należą, np. Pogórze Jasielskie, Działy Orawskie i Beskid Orawsko-Podhalański.[8]

[8] Łabaj, M. red., *Badania porównawcze zjawisk ruchu turystycznego na pograniczu polsko - słowackim*, Sucha Beskidzka 2014.

Podczas tworzenia produktów turystycznych ważną kwestią jest znacząca rola działań marketingowych lub różnych trendów w modzie, które z „niczego" zdolne są stworzyć pożądany i atrakcyjny produkt turystyki. Często wpływa to na to, że atrakcyjność turystyczna lub niektóre wartościowe zabytki z braku zainteresowania odchodzą w zapomnienie, a nawet podlegają stopniowej dewastacji. Dobrym przykładem mogą być kościoły na Podkarpaciu – prawdziwe perły architektury, idealnie zakomponowane do krajobrazu, których sytuacja była bardzo podobna pod względem ich istnienia itp.

Sytuacja ta zmieniła się aż po wpisaniu wielu wybranych obiektów na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wydaje się, że bez odpowiednich działań marketingowych trudno będzie przekonać istniejących lub nowych turystów, aby kierunkiem ich podróży były mniej uczęszczane, ale również ciekawe miejsca.

Geo-ekonomiczne perspektywy rozwoju turystyki

Dla rozwoju turystyki nie są bez znaczenia także ogólne perspektywy geo-ekonomiczne w kontekście bieżących i pożądanych obrotów turystyki. Wydaje się, że do tej pory istniało tylko kilka inicjatyw, które usiłują prezentować północną część Karpat jako zwarty region z różnorodnym potencjałem turystyki naturalnej po obydwu stronach granicy. Należy podkreślić, że takie podejście jest częścią nowej Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, która podkreśla nie tylko potrzebę integralnego planowania strategicznego, ale również wskazuje na regiony funkcjonalne, które w przyszłości będą przedmiotem polityki terytorialnej i regionalnej.[9]

Wyżej wymienione uwagi wskazują na potrzebę większej integracji usług. Koniecznym wydaje się wdrożenie działań, które mogłyby prowadzić do stworzenia wspólnej strategii rozwoju turystyki na pograniczu polsko-słowackim i wybraniu niektórych regionów do ściślejszej współpracy. Taka strategia powinna najpierw i przede wszystkim opierać się na prawidłowej diagnozie potencjału dla rozwoju turystyki, który składa się z istniejących atrakcji turystycznych i usług dla turystów (warunków lokalizacji i realizacji rozwoju turystyki). Tylko na tej podstawie będzie można stworzyć skuteczne narzędzia w celu złagodzenia wpływu nadmiernej koncentracji turystyki,

[9] *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Žilinského samosprávneho kraja pre roky 2007-2013*, Žilinský samosprávny kraj, Žilina, 2007.

na racjonalne wykorzystanie ich wartości i lepszą organizację turystyki, a w wyniku tego racjonalnego wykorzystania turystyki również na efektywniejszy wzrost gospodarczy.

Interakcje przestrzenne są wynikiem wielu czynników i wskazują na współzależność i funkcjonowanie różnych zjawisk. W przypadku turystyki powstają interakcje pomiędzy regionami, skąd turyści pochodzą (regiony źródłowe), a regionami, które turyści odwiedzają (regiony docelowe), przy czym na interakcję ma wpływ istnienie mobilności ludności (w tym wielkość i częstotliwość przepływu turystów). Kierunek i rozmiar przepływów jest zależny od wielu czynników, z których najważniejszym jest atrakcyjność turystyczna, transport, dostęp i ceny usług jako element regulujący wymianę turystów.

Zróżnicowanie atrakcyjności i potrzeb ludności, a także możliwość dotarcia do każdego z regionów turystycznych mogą prowadzić do różnic w konkurencyjności regionalnej. W procesie ewolucji zmieniają się fale konkurencji pomiędzy jednostkami i koordynacja ich zachowania poprzez jednostki do wyższych szczebli w hierarchii. Konkurencję i współzawodnictwo o zasoby wśród jednostek przestrzennych na jednym szczeblu hierarchii powinna ostatecznie zastąpić współpraca. Awans współpracy nad konkurencją na jednym szczeblu może doprowadzić do stworzenia nowego, wyższego poziomu, na którym ponownie wzrasta konkurencja pomiędzy jednostkami wyższego rzędu. Ten proces jest powtarzany również na innych szczeblach w hierarchii. Jeżeli jednak konkurencja jest nieograniczona, może zniszczyć system jako całość, dlatego musi być podporządkowana współpracy.[10]

Można rozróżnić trzy podstawowe motywacje, dzięki którym jednostki razem współpracują i tworzą systemy. Są to: ryzyko, dzielenie się doświadczeniem i świadoma integracja. W zakresie rozwoju turystyki sytuacja jest taka sama. Dana gmina nie potrafi samodzielnie funkcjonować, przyciągać turystów i zapewnić sobie zrównoważony rozwój. W związku z tym łączy swoje oferty z sąsiadującymi gminami (np. poprzez wspólny marketing). To może prowadzić do integracji regionu, a następnie przechodzi z regionu na wyższy szczebel, na którym zaczyna konkurować z podobnym regionem w okolicy.

[10] Wieckowski M., Michniak D., *Možnosti zlepšenia dostupnosti a rozvoja cestovného ruchu v poľsko-slovenskom pohraničí – námety, odporúčania a dobré príklady*, Instytut Geografii Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, Geografický ústav Slovenskej akadémie vied, Varšava-Bratislava 2012.

Szczególna sytuacja występuje na obszarach przygranicznych, gdzie konkurencja jest większa dzięki istnieniu regionów o podobnych warunkach turystycznych po obydwu stronach granicy, tak jak to ma miejsce na pograniczu polsko-słowackim. W takich przypadkach dochodzi do wzajemnej konkurencji, która może być destrukcyjna dla obu stron. Po ewentualnej integracji całego obszaru pogranicza obydwu krajów (co jest jednak bardzo rzadkim zjawiskiem) region ten wchodzi do wzajemnej konkurencji z innymi regionami przygranicznymi. Sytuacja jest podobna, ale na wyższym szczeblu organizacji przestrzennej.

Pod konkurencją na szczeblu lokalnym należy rozumieć włożony wysiłek w celu wsparcia swojej społeczności w konkurencji z innymi społecznościami. Ważna jest zatem zdolność do kształtowania własnej struktury gospodarczej, która może zapewnić skuteczny i pozytywny rozwój, co w następstwie zapewnia wysoki poziom dochodu. Dla konkurencyjności regionu ważna jest taka cecha, która pozwala dostosować się do zmieniających się warunków tak, aby utrzymać i poprawić swoją pozycję w trwającej konkurencyjności pomiędzy regionami. To może być osiągnięte za pośrednictwem różnych atrakcji, jak np.: rozwój marketingu lokalnego przez przedstawicieli rządu, wsparcie lokalnych firm, budowa infrastruktury w celu zwiększenia atrakcyjności miejscowości dla inwestorów, rozpowszechnianie informacji na temat potencjału gospodarczego miejscowości. Dla rozwoju turystyki ważna jest współpraca gmin (zwłaszcza małych), ponieważ poszczególne gminy samodzielnie nie są w stanie przyciągnąć wielu turystów, ewentualnie zapewnić szeroki wachlarz usług na odpowiednim poziomie. Wymagana jest koordynacja wszystkiego, co ma związek z turystyką w strefie przygranicznej po obydwu stronach granicy. W związku z tym zachodzi konieczność istnienia sieci organizacji turystyki. Istnieje relacja pomiędzy sukcesem ekonomicznym głównych ośrodków turystyki i regionów, synergia komplementarnych funkcji, których oferta nawzajem się uzupełnia. Tworzenie sieci ośrodków turystycznych jest jednak stosunkowo słabe.[11]

Istnieje konkurencja pomiędzy gminami w tym samym regionie, pomiędzy regionami jednego państwa oraz gminami i regionami państw sąsiadujących. W szerszej skali konkurencja dotyczy również konkurencji z odleglejszymi regionami turystycznymi, które ze sobą rywalizują o jak największą liczbę odwiedzających. Turyści mają szeroki wybór opcji i mogą

[11] Ibidem.

wybrać na swoją destynację jakiekolwiek miejsce na świecie. Specjalizacja ośrodków turystyki opiera się między innymi na tym, że jej wynikiem jest wyraźnie określony produkt, który dla turystów staje się pojęciem (marką).

Jednym z najważniejszych elementów jest długość pobytu turystów. To logiczne, że regiony znajdujące się w znacznej odległości od rynków z potencjalnymi turystami i utrudnionym dostępem nie mogą liczyć na turystów z ograniczonym czasem pobytu. W związku z tym wybór destynacji przez turystów ma kluczowe znaczenie. W przypadku gdy turyści nie wybierają danego regionu jako swojej destynacji, region traci klientów, co z kolei prowadzi do zatrzymania rozwoju a nawet do recesji. Znane regiony z silną pozycją podczas wyboru miejsc znajdują się wyżej w hierarchii i wchodzą w konkurencję z podobnymi regionami na wyższym poziomie. Turyści mogą wybrać miejsce na podstawie kryteriów geograficznych lub kryteriów z jasno określonym celem.

Bibliografia

1. *Cestovný ruch v Žilinskom kraji v roku 2012*, Štatistický úrad Slovenskej republiky.
2. Hodnotenie plnenia programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Žilinského samosprávneho kraja pre roky 2007-2013, ŽSK, Žilina, 2007.
3. Łabaj, M. red., *Badania porównawcze zjawisk ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim*, Sucha Beskidzka 2014.
4. *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Žilinského samosprávneho kraja pre roky 2007-2013*, Žilinský samosprávny kraj, Žilina, 2007.
5. *Tourism Statistics in the European Statistical System – 2008* data, 2010, Eurostat, Methodologies and Working papers.
6. Wieckowski M., Michniak D., *Poľsko-slovenské pohraničie z hľadiska dopravnej dostupnosti a rozvoja cestovného ruchu*, Instytut Geografii Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, Geografický ústav Slovenskej akadémie vied, Varšava – Bratislava 2012.
7. Wieckowski M., Michniak D., *Možnosti zlepšenia dostupnosti a rozvoja cestovného ruchu v poľsko-slovenskom pohraničí – námety, odporúčania a dobré príklady,* Instytut Geografii Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, Geografický ústav Slovenskej akadémie vied, Varšava-Bratislava 2012.

PaedDr. Rastislav Čief, PhD.
Katolícka Univerzita v Ružomberku, Slovenská republika
Mgr. Lukáš Laš
Ostravská univerzita v Ostrave, Česká republika
Doc. RNDr. Branislav Nižnanský, CSc.
Technická Univerzita v Liberci, Česká republika
Mgr. Viliam Pražiak, PhD.
Katolícka Univerzita v Ružomberku, Slovenská republika

TOURIST DESTINATIONS AND THEIR SUITABILITY FROM THE VIEWPOINT OF EPIDEMIC DISEASES AND CONSEQUENT POSSIBILITIES OF DEVELOPMENT OR DECLINE OF TOURISM INFRASTRUCTURE

Destynacje turystyczne i ich przystosowanie z punktu widzenia chorób zakaźnych oraz możliwe konsekwencje dla rozwoju lub deterioracji infrastruktury turystycznej

Streszczenie:
Głównym celem niniejszej pracy jest zwrócenie uwagi na warunki zdrowotne jako czynnik wpływający na turystykę. Na atrakcyjność destynacji turystycznych wpływają standardy higieny, jakość opieki zdrowotnej, a także potencjalne choroby zakaźne. W niniejszej pracy rozważono ryzyko chorób zakażonych.
Głównym celem jest częściowa analiza epidemii w Afryce Subsaharyjskiej, koncentrująca się na epidemiach HIV/AIDS, gruźlicy i malarii. Praca podzielona została na trzy części, w których chcemy podkreślić znaczenie i aktualność tego problemu. W pierwszej części skupiliśmy się na międzynarodowych inicjatywach skierowanych na wyeliminowanie poszczególnych chorób oraz ogólną poprawę poziomu opieki zdrowotnej w Afryce Subsaharyjskiej. Kolejna część pracy dowodzi wagi przeprowadzania badań nad wyżej wymienionymi chorobami w wybranym rejonie geograficznym, co przedstawiono w załączonych tabelach i rycinach. Końcowa część artykułu identyfikuje wybrane czynniki istotnie wpływające na rozprzestrzenianie się epidemii w Afryce Subsaharyjskiej oraz ich konsekwencje. Jednocześnie autorzy starają się nakreślić trzy podstawowe scenariusze prawdopodobnej ewolucji państw Afryki Subsaharyjskiej dotkniętych epidemią.

Słowa kluczowe: epidemia, Afryka Subsaharyjska, czynnik, konsekwencje, turystyka

Introduction

The objective of this paper is to offer new perspectives on tourism in terms of other disciplines. One of the factors influencing tourism are health standards of the country – hygiene, health care quality, but also infectious diseases that can affect the tourists. Dangerous infectious diseases are transmitted easily and fast, with a high mortality. They are for examle HIV/AIDS, tuberculosis and malaria, which are elaborated in this paper. The paper builds on previous research, study of Pražiak, V., Čief, R., Laš, L.: Epidemic diseases (HIV/AIDS, Tuberculosis, Malaria) in Sub-Saharan Africa and their consequences, Samara 2012.

New negative challenges, inter alia, were brought into the human society in the second half of the twentieth century: global problems which have to be faced by international organizations, institutions, states, business groups and individuals themselves as well. These problems seek solutions where all global parties will be involved in because they require the global effort to solve the problems by which the whole mankind is concerned by.

The strategic Millennium Project[1] identified and partially analyzed 15 global problems and opportunities[2] for the 21.century. Within the basic classification of these problems we can sort out so-called anthropological-social problems, which deal with the future of the mankind. They can be included in one of the following categories: social, humanitarian and cultural society-wide problems. Each category includes a specific subcategory that deals with the problem of epidemics spreading and drug addictions (alcoholism and smoking included): AIDS epidemic and other diseases (malaria, typhoid fever, cholera, tuberculosis), the mutation of influenza viruses, mass drug use and others (compare Čajka, 2011).

In the following part we will deal with selected and current problem: epidemics (HIV/AIDS, tuberculosis and malaria) in the countries of the sub-Saharan Africa which have significantly negative effects on almost all levels of the society. The following chapter „**International initiatives concerned**

[1] The Project was formed by the Futures Group International, the Smithsonian Institution, the United Nations University, and the American Council for the UNU via a three year feasibility study in 1992 funded by the United States Environmental Protection Agency, United Nations Development Programme, and UNESCO. Since the beginning of operations in 1996, nearly 5,000 futurists, scholars, decision-makers, and business planners from over 50 countries have contributed with their views to the Millennium Project research.

[2] see: *The Millenium Project.* In: http://www.millenniumproject.org/millennium/challeng.html

with the epidemics elimination and the improvement of the level of the provided healthcare in sub-Saharan Africa" that can be found in the original paper has been left out, because it is not essential for our analysis.

Epidemic diseases in sub-Saharan Africa and their spatial and numerical representation

Beside the political and military crisis, most countries in sub-Saharan Africa must deal with enormous problems represented by periodically emerging infections and epidemics of fatal diseases. This fact combined with the economic, social, political, security and cultural factors creates an imminent threat of humanitarian disaster in the crisis regions suffering from protracted conflicts (Čajka, 2011). It is clearly documented at recent outbreak of Marburg Hemorrhagic Fever epidemic in Angola. This has been the largest outbreak of this infection and the most fatal epidemics in the last years following the epidemic in year 1998-2000 in the Democratic Republic of Congo.

At present, sub-Saharan Africa is constantly threatened by the wide range of epidemics of malaria, HIV/AIDS, tuberculosis, cholera, plague, meningitis, hepatitis E, fatal Marburg Hemorrhagic Fever and Ebola, yellow fever, dysentery or typhoid. The most suffering countries because of these dangerous epidemics are identical with the countries torn by the internal struggles. Sudan and the Democratic Republic of Congo are the countries which have been most severely affected. In this context the most vulnerable group of population is represented by internally displaced persons (IDP's), where huge quantities migrate through crisis regions. Uncontrollable migration of IDP's across the whole sub-Saharan (predominately Middle Africa) area is also a huge risk in terms of spreading the deadly epidemics. In fact, all encounters and violence of uncountable African military movements set in motion huge masses of population. Considering the very poor control and assistance from the governments of the corresponding states, these escaping groups move more or less freely among individual regions, subjecting thus themselves to unbearable conditions and huge risk of outbreaks and spread of deadly diseases (Lupták, 2005, pp. 571-572).

From the perspective of the highest number of cases of infection, as well as the mortality of the epidemic diseases, the dominant diseases in sub-Saharan Africa are: HIV/AIDS, tuberculosis and malaria. AIDS

epidemic takes one of the leading positions of death causes in sub-Saharan Africa. In 2008 the UNAIDS agency estimated that 1.4 mil adults and children had died because of it in the given geographical area. The number of children affected by associated diseases also increased. This is mainly tuberculosis, which is the most frequent death cause of people infected with HIV. Tuberculosis (TB) accelerates the development of HIV to AIDS and 90 per cent of HIV positive people die because of TB in several months since the developing active TB symptoms due to the lack of adequate treatment, leading to the fact that tuberculosis is estimated to cause one third of deaths from AIDS. According to the findings of U.S. Global Health Policy the number of cases of TB in HIV positive cases in the population is growing enormously. The highest incidence of these cases is in South Africa – 340 000 and Nigeria – 120 000.3 High mortality is also associated with malaria, where a much larger number of people are infected, however, HIV reduces the effectiveness of antimalarial drugs.

Most of the financial and technical resources connected with the staff are spent to eliminate these epidemics worldwide. The following tables and figures with their specific expression illustrate the fact:

Table 1. HIV and AIDS statistics by geographical region – Sub-Saharan Africa, 2001 and 2010

Year	Adults and children living with HIV	Adults and children newly Infected with HIV	Prevalence of HIV Infection among adults (%)	Adults and children dying from AIDS – relates causes	Prevalence of HIV infection among peaple 15-24 years old (%)	
					Men	Women
2010	22 900 000	1 900 000	5,0	1 200 000	1,4	3,3
	(21,6-24,1mil.)	(1,7-2,1mil.)	(4,7-5,2)	(1,1-1,4mil.)	(1,1-1,8)	(2,7-4,2)
2001	20 500 000	2 200 000	5,9	1 400 000	2,0	5,2
	(19,1-22,2mil.)	(2,1-2,4mil.)	(5,6-6,4)	(1,3-1,6mil.)	(1,6-2,7)	(4,3-6,8)

Source: *Global HIV/AIDS Response 2011*

[3] porov. http://www.globalhealthfacts.org/topic.jsp?i=20&srt=2

Figure 1. Estimated TB incidence rates, 2010

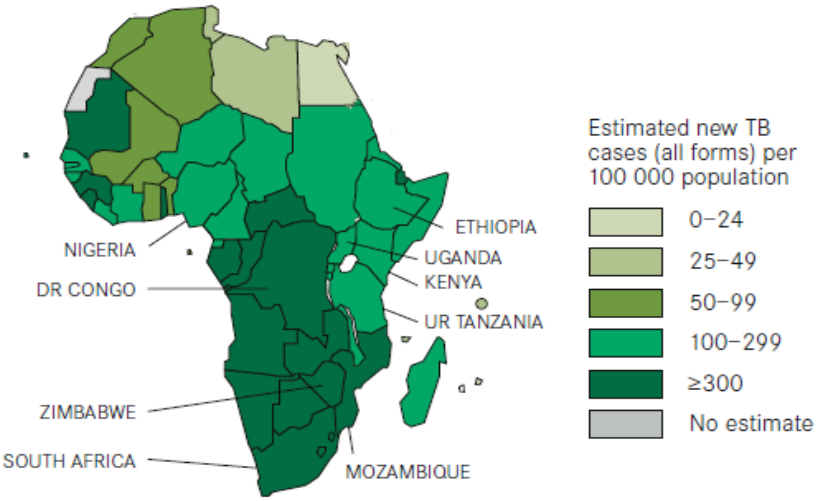

Source: *Global tuberculosis control 2011*

Figure 2. Estimated HIV prevalence in new TB cases, 2010

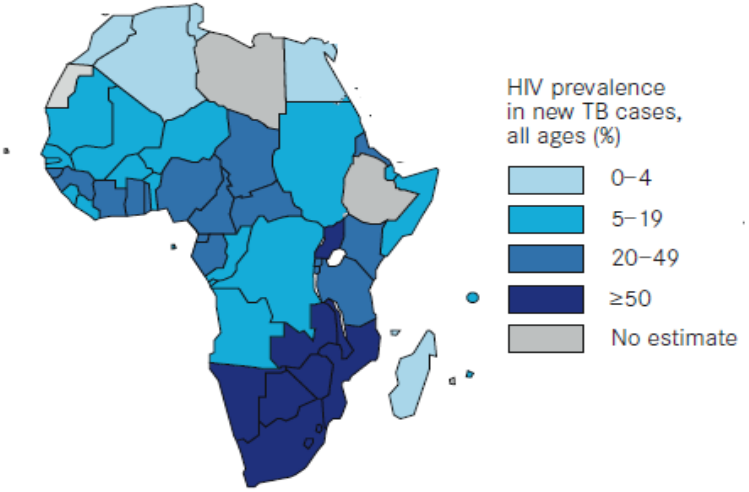

Surce: *Global tuberculosis control 2011*

Table 2. HIV/AIDS: number of adults and children (combined) receiving and eligible for antiretroviral therapy, and estimated percentage coverage in low – and middle-income countries by region, December 2009 to December 2010

Geographical region	Number of people receiving antiretroviral therapy **December 2010**	Estimated number of people eligible for antiretroviral therapy **December 2010**	Antiretroviral therapy coverage **December 2010**
Sub-saharian Africa	5 064 000	10 400 000 (9,7-11mil.)	49% (46%-52%)
Eastern and Southern Africa	4 221 000	7 600 000 (7,1-8mil.)	56% (53%-59%)
Western and Central Africa	842 000	2 800 000 (2,6-3,1mil.)	30% (28%-33%)

Geographical region	Number of people receiving antiretroviral therapy **December 2009**	Estimated number of people eligible for antiretroviral therapy **December 2009**	Antiretroviral therapy coverage **December 2009**
Sub-saharian Africa	3 911 000	9 600 000 (9-10,2mil.)	41% (38%-43%)
Eastern and Southern Africa	3 203 000	7 000 000 (6,6-7,4mil.)	46% (43%-48%)
Western and Central Africa	709 000	2 600 000 (2,4-2,8mil.)	27% (25%-30%)

Source: *Global HIV/AIDS Response 2011, UNAIDS DATA TABLES 2011*

Selected factors affecting the spatial diffusion of epidemics (HIV/AIDS, tuberculosis and malaria) in sub-Saharan Africa with their consequences

There are significant differences from the aspect of extent and time course of epidemics (HIV/AIDS, tuberculosis and malaria) among developing countries, respectively regions within the given sub-Saharan Africa. These differences are significantly associated with such factors as: the degree of urbanization, the density of transport infrastructure, natural factor, distance and degree of interaction with the countries where the epidemic has grown to large proportions. The scope and nature of migration (domestic and international), movements of refugees, social elite's travel and the rate of population movements between neighbouring states are becoming

important factors. In sub-Saharan Africa, the structure of the labour market (i.e. the concentration of jobs and economic activities in towns, mines and so on, often very distant from rural settlements), inherited from the colonial period, leads to the separated life of household members and facilitates the emergence of extramarital sexual relations, which significantly contributes to the spread of the epidemics: namely HIV/AIDS (cf. Kašová, Dvořáček, Mojžíšová, 2003, p. 7).

In a summary form there are two fundamental factors which greatly influence the spread of the epidemics in sub-Saharan Africa countries:

a) exposure factor (factor variables are the location and mobility),
b) capacity factor and variables such as poverty, was, the way of the political administration, behavioural changes, etc.

Already, in the 90-ies of the 20th century, Reid identified four phases through which countries of sub-Saharan Africa affected by epidemics must undergo in the case the countries fail in reversing the course of epidemics by appropriate interventions. The first phase begins with an increase in infections, increasing the psychological trauma in society and the number of infected (by HIV/AIDS, malaria, eventually tuberculosis) and deaths from these diseases as a consequence of these civilisation diseases is increasing too. In the second phase, the demographic composition of the population and social structures are changing too. The number of dependent children and elderly is increasing. In the third phase, significant labour shortages prevail, especially in manufacturing industries and social services. In the fourth phase we see significant expansion of poverty, social and economic destabilization and social and political conflicts become a threat. (cf. Kašová, Dvořáček, Mojžíšová, 2003, p. 19).

Generally, the impacts of epidemics (HIV/AIDS, malaria and tuberculosis) can be divided into three areas: demographic consequences (slow population growth, population structure changes, etc.), social consequences (at family level, communities and wider society) and economic impacts at microeconomic and macroeconomic level. Considering the time aspect, these aggressive impacts come immediately (e.g. losing a job and the consequent deterioration of living standards) but also as long-term consequences on the level of individual households and the whole society.

As a result of the above-mentioned facts, we can draw three basic scenarios, which the individual “affected states” of sub-Saharan Africa can follow (cf. Gould, 2005, pp. 473-484):

1) status quo – no significant actions will be taken, the epidemics will spread further with their demographical and socio-economic impact (to identify the determinants of the spread of pandemics see fig. 3)
2) some significant measures will be taken – raising awareness to behavioural changes (application of moral and value system), medical centres accessibility (access to essential drugs), prevention, etc., which should be then visible in saving millions of lives (the estimate of about 25 million)
3) absolutely substantial changes of a greater extent than in the scenario 2 – some of the essential preconditions for successful elimination of previously mentioned epidemics in a given geographic unit are: poverty reduction, improvement of the way the politics manage the acquired funds, targeted strengthening of humanitarian assistance, facilitation and promotion of behavioural changes, etc. The third scenario assumes to save 43 million lives by 2025.

Figure 3. Determinants of the spread of epidemics in sub-Saharan Africa

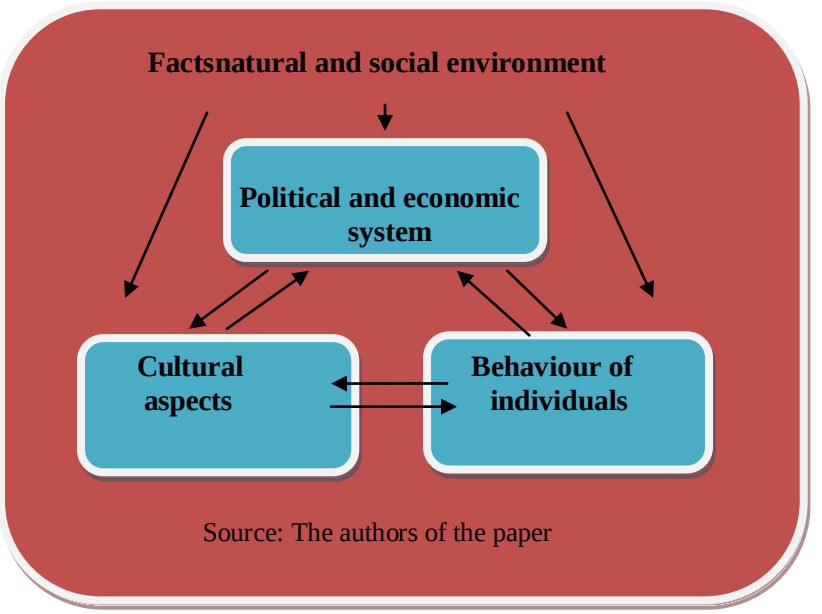

Source: The authors of the paper

Conclusion

Epidemic diseases HIV/AIDS, malaria and tuberculosis are a very current problem in sub-Saharan Africa countries, which requires an interdisciplinary approach at the level of research and practical interventions as well. From a methodological point of view, it is necessary to access the phenomenon of epidemic diseases in the given geographic unit with a comprehensive range of perspectives: historical, sociological, economic, cultural, political, anthropological and virologic as well.

At the beginnings, the research of the mentioned epidemics in sub-Saharan Africa focused on bio-anthropological and physical and geographic context of the viruses transmission in order to find the cultural and natural influences and potentially "abnormal expressions" in African sexuality which could be explained by the spread of epidemic diseases among the given population.

At present, the direction of the research focuses on analyzing the effects of macro-determinants, types of programmes of economic restructuring, urbanization and poverty on the epidemics development in particular countries of sub-Saharan Africa. Even this approach by itself does not bring a satisfactory explanation of the differences and causes of epidemics, especially at the local level. It seems that indeed the right approach is to link the three research areas: analysis of the cultural environment, political and economic structures and the research of "life microcosm" of particular individuals. These areas are the subject to the multilayer range of factors, and therefore, in different places and different times, the cultural influences, individuals behaviour and socio-political and economic factors have different impacts on the spread of epidemics (cf. Kašová, Dvořáček, Mojžíšová, 2003, Gillespie 2003).

The authors of this paper deal with the problem from the Christian aspect and identify themselves with the words of Pope Benedict XVI, who in the Post-synodal Apostolic Exhortation Africae Munus inter alia also focused on HIV/AIDS epidemic. Benedict XVI supports and encourages the medical and pharmaceutical response to eliminate the epidemics spread in sub-Saharan Africa, but he sees the very roots of the problem deeper. He perceives HIV/AIDS epidemic primarily as an ethical problem that requires a behavioural change (e.g. rejection of promiscuity, marital fidelity), as well as the global approach and the global response from the Church's position. So that such an approach is effective, the prevention of AIDS must be based

on sexual education, which itself is based on natural law in anthropology and is enlightened by the word of God and the teachings of the Church.[4]

This paper has revised the results of previous research to confront them from the viewpoint of the potential of the topic to examine risky areas as tourist destinations. According to the authors‘ opinion, this problem has to be taken into account. According to the contents of the paper which has been analyzed from the viewpoint of the set objectives, we can highlight the following conclusions: the epidemics of serious diseases serve as negative advertising for the countries’ tourism, which is later reflected in the number of visitors of these destinations. We can find the topics for future common research projects – to analyse the correlation between the number of tourists and the proportion of HIV/AIDS in the region, to compare spending of selected countries on health care and income from tourism, or the development of the number of people infected with HIV/AIDS and the development of the number of tourists at the same time in the same period in the country.

Referencies

1. *AIDS epidemic update 09.* December 2009. WC 503.41. Geneva, UNAIDS,WHO, 2009, ISBN 978 92 9173 832 8.
2. Čajka, P. (2011): *Enviromentálna a societálna bezpečnosť: vplyv prostredia na život človeka. Euro-Atlantic Quarterly* [online]. [cit. 2011-12-11]. Dostupné na: http://www.eaq.sk/clanok/2011-11-28-enviro mentalna-societalna-bezpecnost-vplyv-prostredia-na-zivot-cloveka-0
3. Čief,R., Pražiak, V. (2012): *The Impact of Colonialism of Africa on its Present*, in: *Vysšeje gumanitarnoje obrazovanije XXI veka: problemy i perspektivy*: materialy seďmoj meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii: [Samara, 27. september 2012] / red. L. V. Veršinina. - Samara: Povolžskaja gosudarstvennaja socialʼno-gumanitarnaja akademija, 2012, ISBN 978-5-8428-0919-6, S. 286-289.
4. *Enviromentálna a societálna bezpečnosť: vplyv prostredia na život človeka. Euro-Atlantic Quarterly* [online]. [cit. 2011-12-11]. Dostupné na: http://www.eaq.sk/clanok/2011-11-28-enviromentalna-societalna-bezp

[4] *Pope on AIDS: ‘above all it is an ethical problem’ requiring ‘change of behaviour’.* Available at: http://www.lifesitenews.com/news/pope-on-aids-above-all-it-is-an-ethicalproblem -requiring-change-of-behavio

ecnost-vplyv-prostredia-na-zivot-cloveka-0
5. Lupták, Ľ. (2005): *Demografické faktory a zmeny v globálnom bezpečnostnom prostredí*, in: Tarasovič, V., Ondrejcsák, R., Lupták, Ľ.: *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2004-2005*, Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií. Ministerstva obrany SR, 2005, ISBN 80-88842-84-0.
6. Gillespie, S. (2003): *HIV/AIDS, Food security and Rural Livelihoods: Understanding and Responding.* Department for international development; report of the project "East African Regional Workshop on HIV/AIDS" (No. HA0025/03), UK Department of International Development.
7. *Global HIV/AIDS Response. Epidemic update and health sector progress towards Universal Access. Progress Report 2011*. Geneva, WHO, UNICEF, UNAIDS, 2011.
8. *Global tuberculosis control: WHO report 2011*. WF 300. Geneva, World Health Organization, 2011, ISBN 978 92 4 156438 0.
9. GOULD WTS (2005) *Vulnerability and HIV/AIDS in Afrcia: from Demography to Development.* Population, Space and Place, 11(6), pp. 473-484, [online]. [cit. 2011-12-11]. Dostupné na: www.interscience. wiley.com
10. *Health Situation Analysis in the African Region. Atlas of Health Statistics, 2011*. W16 and W17. Brazzaville. World Health Organization. Regional Office for Africa, 2011, ISBN: 978 929 023 1769.
11. Kašová, K., Dvořáček, J., Mojžíšová, A. (2003): *Dopady HIV/AIDS a ostatních průvodních onemocnění na kvalitu života sociálně slabých rodin v zemích jižní Afriky*. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, červenec 2003.
12. *Pope on AIDS*: 'above all it is an ethical problem' requiring 'change of behaviour'. LifeSiteNews.com. [online]. [cit. 2011-12-20]. Dostupné na: http://www.lifesitenews.com/news/pope-on-aids-above-all-it-is-an-ethical-problem-requiring-change-of-behavio
13. Pražiak, V., Čief, R., Laš, L. (2012): *Epidemic Diseases (HIV/AIDS, Tuberculosis and Malaria) in Sub-Saharan Africa and Their Consequences.* In: *Vysšeje gumanitarnoje obrazovanije XXI veka: problemy i perspektivy: materialy seďmoj meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii:* Samara, 27. september 2012, red. L.V. Veršinina. – Samara: Povolžskaja gosudarstvennaja sociaľno-gumanitarnaja akademija, 2012, ISBN 978-5-8428-0919-6, pp. 279-285.

14. *Report on the global AIDS epidemic 08.* August 2008. WC 503.4. Geneva, United Nations Programme on HIV/AIDS (UNAIDS), 2008, ISBN 978 92 9 173711 6.
15. *UNAIDS DATA TABLES 2011*. Geneva, United Nations Programme on HIV/AIDS/JC2225E, 2011.
16. *World Health Statistics 2010.* Geneva, World Health Organization, 2010, ISBN 978 92 4 156398 7.
17. *WorldMalaria report 2010. WHO Global Malaria Programme.* WC 765. Geneva, World Health Organization, 2010, ISBN 978 92 4 156410 6.
18. *World Malaria report 2008.* WC 765. Geneva, World Health Organization, 2008, ISBN 978 92 4 156369 7.

Diana Popova, Associate professor, PhD
International University of Economics and Humanities
Named After Akademician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE STUDY OF TOURISM STUDENTS' MULTICULTURAL EDUCATION

Konceptualne podejścia do badania wielokulturowej edukacji studentów turystyki

Streszczenie:
Koncepcja badania opiera się na potraktowaniu przyszłych specjalistów w dziedzinie wielokulturowej edukacji w turystyce jako ogólnego zjawiska pedagogicznego i socjo-kulturowego. Autorka krótko analizuje czynniki istotności w badaniach wielokulturowej edukacji studentów turystyki. Następnie skupia się na charakterystyce głównych pojęciowych podejść do badań pedagogicznych (podejście: systemowe, kulturowe, skoncentrowane na studencie, kompetencyjne, działaniowe) w kontekście określonych zagadnień. Autorka dochodzi do wniosku, że realizacja badań w oparciu o tego typu konceptualne podejścia umożliwia scharakteryzowanie wielokulturowej edukacji przyszłych specjalistów w dziedzinie turystyki jako dynamicznego elementu ogólnego systemu kształcenia zawodowego.

Słowa kluczowe: edukacja wielokulturowa, studenci turystyki, podejście konceptualne, podejście systemowe, podejście kulturowe, podejście skoncentrowane na studencie, podejście kompetencyjne, podejście działaniowe

Introduction

One should concentrate on the formation of the competent personality who unites theoretical knowledge and practical skills on all stages of transformation existing in society, and in sphere of multicultural education. Such personality is the main character and the subject of social-historical development and the purpose of his/her improvement. Moreover, necessity of the research of multicultural education of tourism students is stipulated by the following factors:

- social-economical requirements for reformation of the system of professional tourism education in the context of globalisation;

- necessity of expansion of theoretical-methodological explanation of future tourist specialists' multicultural education taking into account achievements of professional pedagogy;
- tasks of intensification and development of new pedagogical approaches to decision of the problem of humanization, and intellectualization of future specialist in sphere of tourism training.

In spite of the increasing interest to the study of separate aspects of multicultural education theory and practice the scientists can miss an integral view of the multicultural education problem as a complex with its special-purposes, substantial and procedural characteristics, which require specification as well as the terms, principles of the future tourist specialists' multicultural education realization. The basic reason of the absence of integral knowledge about multicultural education is the lack of common context of its research and it is stipulated with weak integration of traditional and multicultural knowledge. It is necessary to mark that the system of tourism students' multicultural education was not the subject of special study.

Conception of the problem research is based on consideration of future tourism specialists' multicultural education at university as the social-cultural general pedagogical phenomenon with all system components (purposes, principles, functions, structure, and content).

Solution of the research problem is the basic direction and actual task for education modernization, the important factor of successful educational policy which requires an integral well-grounded conception for professional training of future tourism specialists under the conditions of multiculturalism at the methodological, theoretical, methodical and practical levels.

Main approaches to the study of tourism students' multicultural education

We should realize the research of tourism students' multicultural education at university on the base of the *system, cultural, student-centred, competence-base, and activity approaches*.

The system approach in research gives a possibility to consider tourism students' multicultural education at university as the self-regulated multifactor pedagogical system. The system approach allows substantiating the system of future tourist specialists' multicultural education methodical guaranteeing.

We suppose to consider the concepts “system”, and “system approach”, their genesis, possibilities of usage with respect to multicultural education and future tourism specialists’ professional training in details.

We mark out the notion “system approach” on the base of analysis of the system research. The system approach helps to adequate problems statement in specified sciences and elaboration of effective strategy of their studying; its methodology and specific character is determined with orientation of research on disclosure of the object and mechanism integrity, its guarantees, on exposure of varied types of the complicated object links and integration in to the single theoretical pattern. In other words, the system approach is the direction in methodology of scientific knowledge and social practice and research of the objects as the systems is in its base.

The notion “system approach” is interpreted in philosophical dictionary as the methodological direction in science, and its basic task is to develop the methods of research and construction of the complex organized objects – systems of different types and classes.

The object under analysis is considered in the system research as specified multiplicity of elements, interconnection of these elements stipulates the integral qualities of its multiplicity. One can make the main accent on exposure of variety of links and relations within the analysing object, external environment and surroundings. The qualities of the object as the integral system are defined not only by summing the qualities of its separate elements but with the qualities of its structure, special core, integrative links of the object, which we analyse. The system approach is the theoretical and methodological base of the system analysis.

The system approach is presented in the scientific works of philosophers (I. V. Blauberg, V. P. Kuzmin, V. A. Kushnir, V. M. Sadovskiy, A. I. Uemov, B. S. Ukraintsev, I. T. Frolov, E. G. Yudin), pedagogues (V. Vakulenko, N. V. Guziy, A. K. Markov, O. M. Semenog, S. O. Sysoeva, A. V. Suschenko and others). This approach allows considering the problem of tourism students’ multicultural education with taking into account all existing factors which influence on it as on pedagogical phenomenon. We can apply it to analysis of tourism students’ multicultural education as great number of interconnected elements united with community of functions and purpose, unity of direction and functioning. Concerning our research the system approach allows exposing components and system links of tourism students’ complex multicultural education, to present integrity of his/her personality’s structure in unity of communicative, professional and cognitive components (Полонский, 2004). Therefore, tourism students’

multicultural education is considered as complex of needs and motives connected with realization of professional activity of future tourism specialists, intellectual sphere of the tourism specialist, their emotional-volitional features. A. V. Suschenko presented content of future tourist specialists' professional training in pluralistic society as directed on the personality's formation who able to work in the system characterized with interaction of different cultures and ready to the activity in European space (Сущенко, 2005, p. 125). Thus, the system approach to the analysis of tourism students' multicultural education requires consideration of this problem in several aspects, namely as system education which has its peculiar regularities (parameters, criteria, levels); as the parts of integral macrostructure of students' professional training in Ukrainian society; as formation of the specialist's personality within the framework of integral social-cultural space.

Usage of the system approach allows to determine the components of the system (in our case, it is the tourism students' multicultural education), to analyse hierarchy of the components, content, interconnection within the system and concern external factors. In accordance with opinion of M. S. Kagan the main methodological components of the system approach are three aspects of system research – subject, functional and historical (Каган, 1974, p. 22).

The essence of the system approach in education, according to V. S. Ledniev's opinion, is based on the formation of the object theoretical model. The theory of any system includes two interconnected aspects of information modelling:

a) structural aspect of modelling:
   – determination of the object-system, its functions and links in the meta-system, that is in the system of higher hierarchical level;
   – determination of the optimal structure and the components qualities which guarantee effective functioning of the system and its development;
   – establishment of the links among these components.

b) aspect of dynamics:
   – interaction of the system with surrounding world, its change in time;
   – origin or autonomization (from environment and in environment);
   – evolving, generation of similar systems and disappearance, dissolution in environment (Леднев, 2002, p. 9).

The system approach in pedagogy is the innovative direction. In accordance with opinion of T.G. Trushnikova, it analyses essence and regularities of upbringing and education as the single system of pedagogical

process, complex of interconnected measures on formation of world outlook, elements of science, system thought (Трушникова, 2006, p. 71).

The notion "pedagogical system" is interpreted as the system which describes the main links and relations, object structure and organisation (Александров, 2000, p. 147); the system characterized with the student's purposeful development, functioning, special structures, links and relations among its elements (Ильина, 1972, p. 135).

On the base of pedagogical systemology research it was defined that its main task is separation of pedagogical systems from other social systems by means of determination their qualitative originality, specific characteristics of pedagogical activity (Кузнецова, 2001, p. 49).

Analysis of the system approach development in pedagogy of the CIS countries showed that the first works devoted to possibilities of the system approach usage in pedagogical research contain mainly arguments of pedagogical phenomena presence and processes system nature and it made possible to substantiate necessity of the system approach usage in pedagogy (Коваль, 2008, p. 50).

F. F. Korolev notes that pedagogical phenomena belong to the large and complex systems and they have some peculiarities: integrity of functioning of all parts of the complex system for a common purpose; influence of one parameter change on all other parameters; necessity of scientifically grounded system control (Королёв, 1970, pp. 103-117). Taking into account all above mentioned the author picked out the parameters of the complex system (from described parameters within general scientific system approach) which proved typical nature of pedagogical phenomena as the systems: self-organisation, probability, complexity of interior and external structures, dynamics.

Having considered pedagogical phenomena as the objects of the system approach usage T. A. Il'ina notes that it is necessary to take into account all factors influencing on the whole system and especially the factors which are effected by a teacher or an administrative person (Ильина, 1972).

Sphere of education is the integral dynamic system which consists of interconnected elements and these elements form its dynamic structure, this system has a tendency to development and self-organisation, it is characterized by reasonability, it interacts with other systems of social organism and influences on their development (Сисоєва, 2012, p. 27). The system analysis as the method of preparation and substantiation of the complex problems of education solutions which elucidated educational phenomena with great number of interconnected elements, united with

community of administration and functioning (Гончаренко, 2008, pp. 614-616). It is the reflection of the system approach in research of education as the integral social phenomenon. S. O. Sysoeva notes that the system analysis is the base for elaboration of the methodology of the education research phenomenon concerning exposure of the purposes and values of modern education, conducting of the analysis of the main education development dominants, and also exposure of institutional components of education sphere, their system links, and factors influenced on their functioning (Сисоєва, 2012, p. 28).

Pedagogical system as the system of pedagogical processes administration is determined by V. P. Bespal'ko. The scientist considered specificity of pedagogical systems on the base of pedagogical processes analysis and necessity of their administration. The author proposed the cybernetic method of research within the framework of the system approach with taking into account specific character of pedagogical system. The method consists in decomposition of information and is used in system-pedagogical research on the stage of description of the system behaviour and its administration. In this case the pedagogical system is considered as information. One can describe the system behaviour as information exchange within the system and with environment. The process of the system administration is presented as the process of information processing: collecting, processing-interpretation, administrative decision making. The scientist characterizes the pedagogical system as the exclusive structure which executes the function given as the social order – the sole factor stipulated the quality of transition "university entrant – professional". Administration of the expressed system foresees diagnostic statement of purposes. That is, the starting positions which marked the purpose must be determined accurately, measured and correlated in accordance with the definite scale. Thus, there is a possibility to compare the purposes and the results at the ultimate point and draw to a conclusion about the effectiveness of the functioning, depending on the magnitude of differences stated objectives and results (Беспалько, 1971, p. 72).

The cultural approach in pedagogical research means synergy of the methodological patterns which guarantee analysis of any sphere of social and psychological life, in particular sphere of education and pedagogy, in terms of system cultural notions: culture, cultural models, standards and values, mode of life and lifestyle, cultural activity and interests. "In the light of the cultural approach to education a man as the free, active

personality able on personality self-determination in culture is in the centre of education" (Иванова, 2005, p. 71). To T.V. Ivanova's opinion, the cultural character of education is based on every subject of educational activity uniqueness, on making of the conditions for his full-fledged development in the context of the individualized approach to the personal developmental system of education which guarantees social-cultural self-development of a personality. A man becomes the purpose of such education, culture as an environment becomes content of education, and cultural creation becomes the mode of a person's development in culture.

We should consider the cultural approach first of all in the context of general philosophical understanding of culture. Modern culturology implements rather complete analysis of the notion "culture". As a result of the conducted analysis it is possible to draw a conclusion that understanding of culture and prospects of its development is explained not only by theoretical, cognitive and methodological reasons, but it is also depends on professional, social statements of researchers. There are three directions in study of culture now:

- as totality of material and spiritual values – i. e. value (axiological) approach;
- as the special method of human activity – i. e. activity approach;
- as the process of creative self-realisation of the personality's essential forces i. e. personality approach.

The cultural approach in understanding of E. V. Bondarevskaya is the vision of education through the prism of the notion of culture that is it understanding of culture as the process realized in cultural educational environment, all components of which are filled with human senses and serve to a man, who express his/her opinion freely, displays his/her individuality, has ability of cultural self-development and self-determination in the world of cultural values (Бондаревская, Кульневич, 1999, p. 251).

Reasonability of the cultural approach usage as the principle of tourism students' multicultural education research is explained by some peculiarities:

1. The process of education by means of culture is permanent in all spheres and it guarantees natural, long-term, active, various, rich in contacts with culture.
2. Integrity of the personality's nature requires the integrative approach to his/her education. Integrity of multicultural education at the cultural approach is guaranteed by harmonious combination of the educational factors and presence of the developed system of levers on feelings, consciousness, behaviour, activity.

3. Culture makes more active the process of the personality's formation, directs intellectual and moral development, promotes the unique personality's development, harmonious socialisation, and creative professional activity.
4. Variety of culture content allows to realize the differentiate approach to a personality; take into account its individual, age peculiarities and peculiarities of character.
5. The cultural approach guarantees the tourism student's maximal independence as the object and the subject of multicultural education.

All variety of world culture from positions of the cultural approach in the integral pedagogical process became not only cultural but personal value of a student. Knowledge, values, social experience as the elements of the world culture became personally-meaningful for students in the process of training. Thus, the personality's integration into the system of national and world culture is guaranteed. Having mastered the elements of the world culture students of higher educational establishments acquires the possibility of self-expression, and self-affirmation (Овчинникова, 2010).

The notion "cultural paradigm of education" also exists in pedagogical discourse; this notion in accordance to N. B. Krylova, is a complex of ideas, principles and interpretations of purposes, content, forms, methods of education as a phenomena of culture which realizing in practice of education and defining its quality (Крылова, 2006, pp. 3-13).

In the light of the cultural approach a man as the free, active personality is able to personality's self-determination in communication and cooperation with other people, with himself and with culture.

V. P. Комarov's research substantiates significance of the cultural approach in decision of the international communication problems. That is why, the scientist supposes that the main directions of international communication culture formation in multiethnic environment should be: awakening of the students' interest to cultural values of other nations, adequate perception of their originality and mastering; youth's theoretical trying to understand multiethnic world and active self-determination in it; development of national in personality on the base of universal values; rationalization of the process of the student's personality influence on society, development of abilities, skills of interaction with other nations, multinational environment; youth's legal and moral education (Комаров, 1996, p. 46).

To the opinion of E. V. Bondarevskaya, pedagogical category "multiculturalness" means creation of different cultural environment in which a personality's development will be realized, where a man will acquire

experience of corresponding behaviour, where a man will get a help in cultural self-identification and self-realisation of creativity and potential (Бондаревская, Кульневич, 1999, p. 251).

The basic line of culture (and education), which distinctly showed in 21 century and, probably, it will determine development in this century, is its dialogueness. Scientific and technical revolution and the second Renaissance (new humanistic thought) connected with it (or opposed to it) opened for humanity possibility and necessity of communication "on equal ground" with cultures of both past historical epochs (vertically) and by the variety of modern cultures (horizontally) (Баталова, 2004).

Saving cultural identity, the citizens of every country must carry their culture in to the world; promote enriching of general culture, aspire to conduct the dialogue of cultures. The multicultural approach allows young people to abstract away from their concrete physical conditions, capabilities, language and speech differences, helps to see a personality in an individual and to accept it. The degree of a personality tolerance, aspiration to cognize and respect distinctions in different cultures at the level of objects, phenomena, peculiarities of regions, countries and world on the whole is very important.

The student-centered approach should be used as methodological tool for the multicultural education research as personality value, personal achievement and personality's capital, as its social defence in conditions of social-economic transformations, changes at labour market, unemployment.

The student-centered approach supposes analysis and development of the personality value orientations of tourism students, taking into account their personal necessities, personal experience, capabilities, activity, motivation of achievements, individual psychological features. Application of the student-centered approach gives a possibility to motivate students to self-develop, promote formation of professional competence behavioral component.

Its basis are outlined in the researches of K. A. Abulkhanova-Slavskaya, S. L. Rubinstein, D. B. El'konin, G. S. Kostiuk, B. F. Lomov, V. M. Miasischev, V. A. Tatenko. This works are useful for analysis of the investigated problem of tourism students' multicultural education in that sense, because in the process of the student's professional training a student becomes the subject of social-cultural relations – work, communication, cognition – and masters these kinds of activity, achieving professional result.

I. A. Zimnyaya determines the main characteristics of the subject from the point of view of the specially organized process: a subject supposes

an object; a subject is social according to a form (means, methods) of its activity (cognitive and practical); a social subject supposes the competitive and individual form of realization; a collective subject is presented in every individual and vice versa; activity is consciously regulated, and is always subjective, a subject is formed in it; a subject of an individual activity is a consciously acted character; a subjectiveness is determined in the system of active attitude to other people, it is an inalienable value of communication, activity, self-consciousness and existence; and, finally, a subjectiveness is a dynamic source (Зимняя, 2003).

At the student-centered approach to the research of multicultural education one can take into consideration that of personal sense of knowledge (individualized sensible reflection of the personality's actual relation to the objects of his/her activity) provides formation of the system of the student's personal senses. The student-centered approach orients a teacher on the student's personality experience development where along with experience of knowledge mastering, work methods there is experience of meaning search, choice, reflection, responsibility, volitional regulation as the basis of the future professional's deep sensible active multicultural position, acknowledgement of own participation and personal responsibility. The system of personal values is the main regulator of the future professional's activity. Thus, as we speak about displays of the personality's internal, subjective position - persuasions, opinions, values, ideals, orientations – the research of multicultural education content should be presented by research of personality experience, as a result of the individually-subject emotional experience and estimation of this content, experience of its application with the purpose of personal and professional development. Research should be based on the analysis of the objective and subjective reality phenomena; reflection of own actions and elements of worldview (persuasions, opinions, relations) at positions of humanity, social value, comprehension and subsequent conclusions. Personal experience is the multistructural phenomenon and its components are an experience of valued-oriented activity (analysis, critical estimation of content, its value aspects from the point of view of their social, professional, communicative and personal meaningfulness), independent, creative mastering the system of multicultural knowledge; experience of targeting and planning of activity (statement of purposes, search of means of their achievement, free choice of personality development, planning of own actions, self-correction), reflexive activity (reflection of the image "I" in the process of mastering the system of multicultural knowledge, analysis of changes in own system of values, self-

estimation, professional and personal development); experience of multicultural knowledge activation at estimation of the s professional activity; experience of discussion conducting, argumentation of own opinion backed on humanistic values, standards; experience of scientific organization of professional activity (study of the methods of objective and subjective realities analysis, emotional experience of situations of humane, moral behavior, for example, display of mercy, tolerance, respect, caring, experiencing of the situation of professional, moral choice (Ширiна, 2010).

The competence-based approach in educational research sphere serves to determination of the vector of the competent personality and competent specialists' professional training. In this case it is necessary to examine competencies as a "bridge" connecting students with their future professional activity (Сисоєва, 2012, p. 28).

The competence-based approach in the research of tourism students' multicultural education allows to estimate the dynamics of change of the level of multicultural education efficiency at university, and also to analyse the indexes of professional and personality-value sphere of future employee in tourism (moral qualities, level of tolerance and empathy).

The competence-based approach reflects the integral display of professionalism, where the elements of professional and general culture (level of education, sufficient for self-education and independent decision of cognitive problems), experience of professional activity and professional creation in the certain system of knowledge, abilities, and readiness to independent professional activity are combined (Якса, 2009). The competence-based approach emphasizes on the results of education, and we consider the result of education as not a sum of mustered information, but an ability of a man to act in different problem situations (Хуторской, 2003, pp. 55-61).

Modern tendencies of estimation the education efficiency according to opinion of O. I. Gulai are presented by three models (approaches):

- the approach, which takes into account content: curriculum (programmes) as the student's repertoire of knowledge, which can be realized in the process of educational and professional activity;
- the approach which takes into account the learning process: the real phenomena which are present in training during realization of cognitive activity;

- the approach which takes into account the results: it is directed on analysis of a set of competencies (knowledge, abilities, skills, relations) which was mastered by students (Гулай, 2009, p. 44).

The necessity of the competence-based approach including into the research of the multicultural education system is determined by the change of educational paradigm as an aggregate of purposes, values, technical aids, typical for the members of specific society. The competence-based approach determines the effectively-objective direction of education that, in our view, is its obvious advantage concerning other traditional and innovative approaches.

Acquisition of knowledge, abilities and skills, directed on improvement of their tourism students' competence assists to intellectual and cultural development of personality, formation of its capability to react quickly on modern challenges. That is why, it is important to realize the concept of competence and to understand which competencies should professional have and how to form them.

The competence-based approach determines the productive and target orientation of tourism students' multicultural education. A competence is an aim of educational activity, and a competency is a measure, degree, completeness of its achievement by the concrete subject of educational activity. Formation of a person's, professional's multicultural competences, transfer of accents from the level of students' knowledge on their ability to use this knowledge for decision of practical problems is the ultimate result of multicultural education. As globalization of all spheres of vital activity of a personality and society belongs to the basic general civilization tendencies of the modern world (Кремень, 2006, pp. 6-7), the problem of giving elementary possibilities to the young man to be integrated into different societies, to be self-determined in life, to be competitive in the world labour market is actualized.

The scientifically grounded decision of the mentioned problems determines rethinking of aims of future professional's training, their realization on the basis of the competence-based approach.

The activity approach in research of modern education is necessary for explication the theoretical-methodological, methodical positions and generalizations in pedagogical practice, subject-oriented organization and management by educational activity of pupils, students, postgraduates, graduates and etc (Сисоєва, 2012, p. 28).

Summarizing the scientific philosophical and psychological opinions of the end of the XIX – beginning of the XX century, S. Rubinstein at the beginning of the last century advanced the basic theoretical principle of the activity approach, on the base of which was laid the initial conception about "formation of internal essence of a human consciousness in the process of influence of a man on the external world and in the process of social practice where interpenetration of action and an object on formation of the subject and consciousness through the product of social practice takes place". This position promoted the principle of interconnection and interdependence of consciousness and activity; this principle means that "a man's activity stipulates formation of his consciousness, psychical processes and properties, which in the tern regulate this activity and are the condition of its adequate implementation". Social activity was described, foremost, as activity of the subject (that is, a humane being, but neither an animal nor a machine), or more exactly, the subjects, carrying out joint activity (Рубинштейн, 1959, p. 19).

Categorical differentiation of activity in its practical implementation from a subject in his multimodality specifies the key points of development of modern understanding of activity, as the special method of connection of subjective and objective, free, voluntary and necessary, where the function of the subject consists in supposition of contradictions among necessary, functionally stipulated descriptions of labour and personal possibilities of a man. Such understanding of activity and its subject allows to expose functional interconnections of the system "activity and personality of its subject", to define the optimal conditions of the subject's development, positions of a personality in vital activity, professional and personal formation.

We think, that the activity approach allows today:

1) to expose the problem of professional development of a personality in psychological and pedagogical research, concerning multicultural education;

2) to define the theoretical bases of training the competitive employee in tourism in the system of higher professional education;

3) to analyse the modern state of the problem of tourism student's multicultural education and to define corresponding prospects.

The activity approach allows carrying out the analysis of organization and management of students' educational activity, to choose forms and methods of tourism student's multicultural education at university, to create preconditions for the student's multicultural competence.

The activity approach in pedagogical research directs at determination of the level of mastering necessary abilities and skills – subject (special) and general (inter-subject) which are the base for formation of the personality's integrative quality – the ability to study.

Modernisation of education content on activity basis supposes also formation of reflection as the necessary precondition of full-fledged teaching (so-called "activity content of education"), and then self-development, self-realization. Reflection helps to formulate (and if it is necessary to correct) the aim of activity, to choose the rational methods of this aim achievement, to predict the results and etc. "If physical sense organs for a man are the source of external experience, then the reflection is the source of internal experience, method of self-knowledge, necessary instrument of thought" (Хуторской, 2003, p. 113).

The activity approach in our research of tourism student's multicultural education means orientation of scientific search and practical creative activity on capabilities, interests, and cognitive possibilities of students. Exactly the activity component has system character in the sense of multicultural education and distinguishes it from traditional education, where the cognitive component, connected with knowledge mastering, their processing and transformation prevails. The activity approach requires cultivation of effective position of a personality with the purpose of positive motivational sphere formation, moral and spiritual self-perfection (Шишенко).

Conclusions

Thus, analysed conceptual approaches make scientific basis of the multicultural education research. These approaches are closely connected and in many ways intersect with each other. The conducted analysis of leading research approaches allows distinguishing the factors, promoting formation of key competencies in multicultural education:

- activity character of education, that is transformation of educational content into the integral project of activity;
- orientation of educational process on the different types of activity, promoting development of the personality's value sphere;

- accents shift in teaching from the process of information transfer on formation of abilities of its usage;
- expansion of multicultural knowledge usage sphere which are formed at the level of inter-subject activity realization;
- development of the student's independence and responsibility for the results of his activity;
- guaranteeing of the variety of cooperation forms, collaboration, communication, self-control and reflection;
- motivational guaranteeing and activity value orientation on the of the possibilities of self-realization of the educational process participants.

Realization of the research on the basis of such conceptual approaches allows characterizing tourism student's multicultural education as the dynamic component of general professional system. It is obvious, that conceptual basis of tourism student's multicultural education requires detailed development and approbation in home education.

References

1. Александров, Г. Н. (2000): *Педагогические системы, педагогические процессы и педагогические технологии в современном педагогическом знании. Образовательные технологии и общество* 2 (Т. 3), с. 134-149.
2. Баталова, А. В. (2004): *Формирование гуманистического мировоззрения студентов вузов культуры и искусства: автореф. дис.канд. пед. наук*, Москва, 23 с.
3. Беспалько, В. П. (1971): *Измерение качества процесса обучения*. в В. П. Беспалько, *Элементы теории управления процессом обучения*, Москва: Знание, 72 с.
4. Бондаревская, Е. В., Кульневич, С. В. (1999): *Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания*. Ростов-на-Дону: Учитель, 560 с.
5. Гончаренко, С. У. (2008): *Освіта*, в: В. Г. Кремень (ред.) *Енциклопедія освіти* (с. 614-616), Київ: Юрінком Інтер, 1040 с.
6. Гулай, О. І. (2009): *Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України* 2, с. 41-51.

7. Зимняя, И. А. (2003): *Педагогическая психология: учебник для вузов*, Москва: Логос, 384 с.
8. Иванова, Т. В. (2005): *Культурологическая подготовка будущего учителя*, Киев: Издательство ЦВП, 282 с.
9. Ильина, Т. А. (1972): *Структурно-системный подход к организации обучения: материалы лекций, прочит,* в: Политехническом музее на факультете программированного обучения, Москва: Знание, 160 с.
10. Каган, М. С. (1974): *Человеческая деятельность. Опыт системного анализа*, Москва, 231 с.
11. Коваль, Т. І. (2008): *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів*: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04, Київ, 572 с.
12. Комаров, В. П. (1996): *Теоретические основы воспитания культуры межнационального общения учащихся средней профессиональной школы Автореф,* диссертации д-ра. пед. наук. Казань, 46 с.
13. Королёв, Ф. Ф. (1970): *Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях.* „Советская педагогіка" 9, с. 103-116.
14. Кремень, В. Г. (2006): *Нові вимоги до якісної освіти. Освіта України* 45-46, с. 6-7.
15. Крылова, Н. Б. (2006): *Культуросообразность образования в современных условиях,* „Школьные технологии" 2, с. 3-13. Москва: НИИ школ, технологий при участии редакции «Народное образование».
16. Кузнецова, А. Г. (2001): Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике. Хабаровск: Изд-во ХК ИППК ПК, 152 с.
17. Леднев, В. С. (2002): Научное образование: развитие способностей к научному творчеству, Москва: МГАУ, 120 с.
18. Овчинникова, М. В. (2010): *Основні підходи до проблеми дослідження особистісно орієнтованої підготовки. Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія* 27 (Частина 2).
19. Полонский, В. М. (2004): *Словарь по образованию и педагогике,* Москва: Высшая школа, 512 с.
20. Рубинштейн, С. Л. 1 (959): *Принципы и пути развития психологии* (с. 19), Москва.
21. Сисоєва, С. О. (2012): *Сфера освіти як об'єкт дослідження.* Освітологія: польсько-український щорічник 1 (Ч. І), с 22-29. Київ-Варшава.

22. Сущенко, А. В. (2005): *Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах полікультурного середовища. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)* 1, с. 121-128. Бердянськ: БДПУ.
23. Трушникова, Т. Г. (2006): *Системный подход в педагогике как инновационная основа формирования образовательного пространства. Человек и образование* 7, с. 71-72. СП б.
24. Хуторской, А. В. (2003): Деятельность как содержание образования. *Народное образование* 8, с. 107-114.
25. Хуторской, А. В. (2003): *Ключевые компетенции: технология конструирования. Народное образование* 5, с.55-61.
26. Ширіна, О. О. (2010): *Модель механізму формування ціннісного ставлення майбутніх учителів іноземної мови до полікультурної освіти.* Науковий вісник Донбасу 3 (11). Дата звернення (05.04.2014) з; http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN11/10soodpo.pdf.
27. Шишенко, В. О.: *Особистісно-діяльнісний підхід у контексті проблеми підготовки майбутніх учителів до формування позитивної мотивації в учнів початкових класів*, data звернення (05.04.2014) з http://intkonf.org/shishenko-vo-osobistisno-diyalnisniy-pidhid-u-konteksti-problemi-pidgotovki-maybutnih-uchiteliv-do-formuvannya-pozitivnoyi-motivatsiyi-v-uchniv-pochatkovih-klasiv/.
28. Якса, Н. В. (2009): *Професійна підготовка майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону*: дис. … доктора пед. наук: 13.00.04, Київ, 574 с.

Irina Budz
International University of Economics and Humanities
Named After Akademician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FUTURE RESEARCHES IN GIFTED EDUCATION

Teoretyczne podstawy przyszłych badań w dziedzinie edukacji uzdolnionej młodzieży

Streszczenie:
W ostatnich latach Edukacja Uzdolnionej Młodzieży doświadcza ciągłych zmian, ze względu na nowe spojrzenie na inteligencję, rosnące znaczenie i możliwości zastosowania wyników badań w dziedzinie neurologii, rozwój technologii informacyjnych, nowe wyzwania wynikające z różnic kulturowych i różnych modeli międzykulturowych strategii komunikacyjnych dla uzdolnionych uczniów. Ponadto, badamy rosnące znaczenie kreatywności, mentoringu i poradnictwa. Problem identyfikacji pozostaje wciąż bardzo aktualny i ważny. Oczywiście trudno jest objąć wszystkie aktualne trendy, ale zatrzymaliśmy się na tych najbardziej perspektywicznych. Uważamy, że duży nacisk położony musi zostać na efektywność nauczania oraz krytyczne myślenie. Czasy pełne wyzwań oferują uzdolnionym dzieciom, ich rodzicom i nauczycielom wiele możliwości edukacyjnych. Nie wszystkie jednak osoby powiązane z Edukacją Uzdolnionych Dzieci zdają sobie sprawę z tych możliwości. Większość badaczy twierdzi, że obecnie zaniedbujemy naszych najzdolniejszych studentów. Aby upewnić rodziców, że ich uzdolnione dzieci otrzymują odpowiednie wykształcenie, musi zostać wdrożone ustawodawstwo w zakresie Edukacji Uzdolnionych Dzieci. Podsumowując, tworzenie odpowiednich ram prawnych oraz badania genetyczne są przyszłością rozwoju Edukacji Uzdolnionej Młodzieży.

Słowa kluczowe: Edukacja Uzdolnionej Młodzieży, style poznawczego uczenia się, udoskonalenia, umiejętności krytycznego myślenia, poradnictwo, mentoring

Building an ideal system of Gifted Education has been remaining the urgent question for the last decades of the current and past centuries.

In spite of great efforts put to improve the models of identification, school provision, teacher training in Great Britain and the USA, gifted children often are neglected, not referred, remain untested and left behind. Moreover teachers still have no opportunities to be properly trained to make needs of gifted children. There are a lot of countries all over the world where the legislation on Gifted Education does not work or simply absent.

The aim of the article is to observe the current problems and recent trends in Gifted Education in this study since the world of Gifted Education has been experiencing changes due to the new views of intelligence, increasing significance and application of neurological findings, enrichment by means of Informational Technologies, the challenges of cultural differences and various models of intercultural communicative strategies for gifted students. Besides, we focus on the increasing importance of creativity, mentoring, and counseling. By the way, the problem of identification remains actual and important.

We consider the review of recent trends in Gifted Education and needed trends as significant for the future and current adequate progress in the field of Gifted Education and Education in total. We base our study on ideas, considerations and conclusions of such distinguished American and British scholars as Renzulli J., Freeman J., Eyre D., Gallagher J., Sternberg, Van Tassel-Baska, Robinson W., Frasier M., Passow A., Shaughnessy M. and others who are, surely, experienced to give the worldwide perspective of Gifted Education and study the recent tendencies, analyze their advantages and disadvantages.

The world of Gifted Education has been changing during last years and, of course, the issues have also been changing. J. Gallagher presented these discussions in the new millennium:

1. The changing views of intelligence;
2. The paradigm of creativity;
3. Identification of gifted students;
4. The challenges of cultural differences;
5. Various models of teaching strategies for gifted children (Shaughnessy, 2003).

He defined that the most important task for those who advocate for gifted students is “to convince the public of the relevance of special educational opportunities for them. (Shaughnessy, 2003, p. 108)” For example, in the USA there are a lot of principals, administrators and

representatives who believe that gifted students "will do well without any special help or stimulation" (Shaughnessy, 2003, p. 108). Davidson also highlighted the need for special schools, special services and programs for gifted children (Davidson, 2004).

The advocates of Gifted Education will continue to go toward educating parents and the powers that could influence the development of Gifted Education sphere. J. Gallagher also claims that in the new millennium mentoring, brain researches, technology were the main realms explored to develop Gifted Education (Shaughnessy, 2003).

The increasing knowledge of the brain and application of this knowledge is developed into the most important trend of education of gifted children nowadays. Investigation of cognitive development of a person is based on three different theoretical perspectives:

1. studying individual differences of the intellectual level measured by IQ-tests;
2. studying the role of age changes in the manner of problem solving (Piaget method);
3. studying the information processing.

The learning of brain functions will be among the most significant concerns over the next decades. The quality of teaching and learning will depend on the researching results of the brain features. A famous British scholar J. Freeman considers understanding and application of cognitive style of obtaining knowledge as one which is related to neurological research. The personal manner of learning depends on emotional, intellectual, academic experiences of a student. J. Freeman characterizes cognitive style of learning as personal preferences for the learning set up:

- working alone;
- cooperation in a team/group;
- better perception by reading;
- learning by hearing;
- choice of subject areas;
- a level of persistence;
- the rhythm and length of conversation (Freeman, 2002).

Investigation of two sites of the brain which have quite different ways of operation becomes a base of understanding of cognitive style of learning. The left hemisphere works in ordered way, solving problems

analytically. The right hemisphere is responsible for simultaneous processing. The profound knowledge of the peculiarities of the cognitive structures of the gifted children provide an opportunity to know their cognitive style of learning and arrange the learning time with gifted students.

The further investigations on the brain will surely provide better understanding of cognitive learning style of gifted children, teachers' sensitivity to the various styles and need of gifted children.

Another trend in modern discussions is enrichment, the ways of its implementation and evaluation, its long- and short-term efficacy. Nowadays enrichment is being considered by scientists in the context of Informational Technology application and use. IT provides the vast data and in result the depth and breadth and scope of knowledge. J. Renzulli, a founder of enrichment model, developed a technology based application of Schoolwide Enrichment Model and High-End Learning Theory (Renzulli, 1997). Last 30 years we observe the great increase of various educational materials use. The variety of them is so enormous specifically for gifted children that the question of their proper use and application within or along with the school curricula becomes topical. Cultural diversity of gifted students, the need of global status of Gifted Education demand high abilities to communicate thoughts, facts and ideas. Enrichment in writing and critical thinking will stimulate gifted personalities to read more, be responsible of doing home task and study the professors' lectures thoroughly. Creative giftedness has also become the field of investigation. It is connected with increasing focus on cultural diversity and awareness of using various means of communication. Integration of the need for creativity in the classroom activity and school curricula will certainly remain an important direction of Gifted Education development.

Mentoring and counseling are considered important trends in Gifted Education. The need of counseling becomes obvious, since underachievement, perfectionism, fear of failure, constant stress are factors of great concern to gifted children, their parents, teachers, and counselors. Teaching staff, who works with gifted children need to be sensitive to their problems, predict them and prevent.

A number of scholars Campbell, Eyer, Muijs, Neelandz, Robinson (Campbell, Eyre, Muijs, Neelands, Robinson, 2004, p. 4) in their study concluded that the educational progress depends not only on cognitive development , but family economic stability, because historically the children of wealthy families receive the best education .And, in fact, against the background of these children thinking ability of students from economically

disadvantaged families may be undetected and neglected. Therefore, according to the researchers, it is not necessary to state categorically that perfect school provision can guarantee the success of gifted children who are in the minority (children from single-parent and low-income families, children of immigrants, mobile parents, black, etc.). Even if the educational system, according to these scholars, has obstacles in the education of gifted and talented children in general, lack of inspiration, intrinsic motivation, the source of which is the family, in combination with disabilities on a purely individual level, increasing the gap between conventionally two identical social groups in achieving success.

Thus, the problem of the origin of gifted individuals is one of the most important and most critical in the context of the education of gifted and talented. According to scientists, the problem is historical in nature and generates a number of other issues, which are directly related to the practical implementation of education for gifted and talented students in the diverse multicultural society in social, economic, ethnic and racial terms. So, education of gifted students from disadvantaged families, students which belong to different cultural groups will be a challenge for the next several decades.

The quality of Gifted Education also becomes the urgent issue recently discussed. The provision for gifted students in public schools usually is not satisfied that is why a lot of parents support home schooling or private schools for an in-depth quality education for their gifted children.

The concept of model of education for gifted and talented students in Great Britain is a combination of two elements – the identification and training provision – that complete each other. Also, the important element of the model is the political part of the educational process of teaching and education of gifted individuals. The concept of the model takes into account the benefits of each component, as well as looking for an alternative because each knows the limitations.

The most traditional approach in education for gifted and talented students is the selection of those who are considered to be the best, and implementation for them additional educational opportunities beyond the basic educational process. This approach facilitates the design and use of high-quality educational programs for gifted regardless of the general curriculum (Hicky, 1988). The advantages of this approach are related to the homogeneity of intelligence of selected students. Gifted and talented children

feel at ease and relaxed in an environment that allows them to form self-esteem and prevents the risk of ridicule among classmates. Consequently, the traditional approach has social, personal and cognitive advantages in learning of gifted individuals. Programs for gifted and talented students usually provide the opportunity to develop many gifted students over a long period of time (Freeman, 1998).

There are two basic restrictions to approaches on programs for the gifted students. The first is that the curriculum outside the general education process is usually not directly related to it. Only in exceptional circumstances rating or result that the student received on the program for the gifted, can be taken into account, and the student is free from studying certain subjects at school. But in most cases training programs for gifted do not play a particularly important schooling. Programs for gifted students rely on motivation, provide more deep knowledge, independence in the capacity implementation of talented individuals. Programs for gifted is rather a complement to primary schooling, rather than part of it.

The second limitation relates to the identification. Programs for Gifted originally designed for Physics and Mathematics, and medical areas, because it was thought that these areas require greater force of intellect, which is easier to strict testing. Most modern conceptions of giftedness emphasize the combination of environmental, personal factors and heredity in shaping the phenomenon of giftedness (Gardner, 1999; Sternberg, 1997). Therefore, identification through testing is complex and unreliable process.

The lack of reliability in the process of identification is the most significant in socio-cultural direction, which negatively affects the development of programs. The researches claim that the programs for gifted students are focused on children from wealthy families, native speakers. D. Eyre believes that the lack of data on the absence of gifted children, from poor families, indicates that the selection process is not available to them (Eyre, 2009). That is why, programs for the gifted are criticized.

According to another traditional approach, training activities for gifted and talented students in the class take place at every school and are realized through differentiation. Teachers play a significant role, professional skills are important. The basis of this approach is to develop a curriculum that allows students to obtain a high level of knowledge in the context of general curriculum. This is achieved by using such educational approaches as problem solving and school consolidation plans. In this model, the identification process is important as well as talent is likely to be determined directly through educational software. This approach aims to develop talents

of majority of students most likely than an individual. Proponents of this approach believe it is unique and just since every student has the opportunity to achieve a high level (Eyre, 2009). This approach solves the actual problem of social exclusion of gifted children.

Critics of the approach, which is based on learning support, claim about its utopianism . They find it is dependent on the level of teaching skills that proves not professionalism of teachers in most countries, but the enthusiasm. Unequal learning software in different schools is a disadvantage of this approach. Critics point to the artificial level of knowledge by teachers who lack confidence and professional competence. They are demanding justice, arguing that students from low-income families do not get the proper provision of those schools where they learn , as well as primary education is insufficient in maintenance level (Eyre, 2009).

Thus, in both models gifted students from affluent families are more likely to get an education designed to meet their educational needs, which has serious implications not only for students, but for the whole field of education for the gifted children.

Deborah Eyre introduced a number of measures to the British Government to build a sustainable model of Gifted Education in Great Britain that is aimed at providing quality of Gifted Education (Eyre, 2010).

Gifted and Talented Education needs a sustainable approach to provide:

1. economic competitiveness of the national workforces, since the Gifted and Talented agenda is the mechanism for increasing the volume
   of high performers;
2. school improvement and performance to drive up all standards;
3. social mobility;
4. individual fulfillment.

D. Eyre claims that any educational model cannot exist without appropriate legislation. So, in 2010 she developed several proposals for the National Programme for Gifted and Talented that was introduced in 1999 and has not been changed since that time:

- targeting gifted pupils from deprived backgrounds with an annual scholarship to help them develop their gifts and talents;

- creating a new online catalogue of learning opportunities which will suit their particular gift;
- creating a new network of High Performing Specialist Schools that will work alongside local authorities in improving the quality of support for gifted and talented students across the country (Eyre, 2010).

Observation of all proposals of D. Eyre attests that she has taken into account all modern discussions and issues on Gifted Education all over the world and offers to implement them into British reality. It should be noted that the rich history of Gifted Education, national conceptual foundation gave impetus to create a proper British model of Gifted Education. Structure of teaching gifted students is realized through quality standards, the regulations of the National Programme for teaching gifted and talented student, organizations, information networks and projects. Thanks to this strategic direction the further development of the national education system and teaching gifted children in particular is defined. It is the balance between "perfection" and "objectivity" in the learning process, individual approach, flexible identification of gifted and talented students and mandatory registry of this category of students.

The attempts of developing the British Gifted Education system certify that the further trends in Gifted Education investigations will be devoted to the creating proper legislation base, which will provide clear identification process in different social groups, appropriate classroom provision, new networks for various educational purposes of gifted and talented students.

The previous decades have certified that gifted children have been paid more attention and they got better quality of education provision. The last years united teachers, parents, counselors around the urgent problems in Gifted Education. There are a lot of choices for gifted individuals, but yet not all of them are aware of these opportunities. So, the best and the brightest students are mostly neglected due to very objective reasons, namely: lack of proper legislation, not enough understanding of the cognitive styles of learning, absence of psychological help for gifted adolescents, inappropriate school provision and as a result discredit of public school education.

In our study we have observed the trends seem to be topical next decades. Due to the increasing significance the educational applications of neurological findings (learning styles, cognitive structures) will be in

agenda of scientific researches. Enrichment strategies, particularly in regard to the application of Information Technology, communication and writing skills will experience further developments. The understanding and implementing creativity will also have the increasing impact on Gifted Education development. Nowadays the need to provide mentoring and counseling to gifted children and adolescents also increases due to the number of problems (underachievement, stress, perfectionism).

We outlined that a great focus must be kept on educational efficiency in general Education and in Gifted in particular. The increasing need is to focus on critical thinking and higher order thinking both in General Education curricula and Gifted Education curricula. The challenging times for gifted children, their parents and teachers offer a number of options in education sphere. However, yet not all individuals who have connection to the Gifted Education are aware of these opportunities. Most scholars claim that we seem currently to be neglecting our brightest students. It is legislation in regard to Gifted Education that must be implemented to assure parents that their gifted children get appropriate education. To sum up, legislation and genetics are future developments in Gifted Education.

References

1. Campbell, R., J. (2007): *The social origins of students identified as gifted and talented in England*: *a geodemographic analysis* / R. J. Campbell, R. D. Muijs, J. G. A. Neelands, W. Robinson, D. Eyre, R. Hewston // Oxford Review of Education – 33, pp. 103-120.
2. Davidson, J., Davidson, B., Vanderkam, L. (2004): *Genius Denied: How to Stop Wasting Our Brightest Young Minds: Simon and Schuster.*
3. Eyre D. (2009): *The English model of gifted education* / L. V. Shavina (ed.) // *International Handbook on Giftedness*. – Oxford, Springer Science Business Media, pp. 1045-1059.
4. Eyre, D. (2010): *Memorandum submitted by Deborah Eyre* (from http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmchilsch/337/10020104.htm).
5. Freeman, J. (1998): *Educating the Very Able: Current International Research* / J. Freeman – London: The Stationery Office.
6. Freeman, J. (2002): *Out of School Educational Provision for the Gifted and Talented around the World, Report for the Department for Education and Skills* (UK Government); (from www.joanfreeman.com).

7. Gargner, H. (1999): *Intelligence framed: Multiple intelligences for 21st century* / H. Gargner – New York: Basic Books.
8. Hicky, G. (1988): *Goals for gifted programmes: Perceptions of interested groups* / G. Hicky // Gifted Child Quarterly – 32, pp. 231-233.
9. Renzulli, J. (1997): *The schoolwide enrichment model: a how-to guide for educational excellence* / J. Renzulli, S. Reis. – Mansfield Center, CT: Creative Learning Press, Inc.
10. Shaughnessy, M., F. (2003): *A Reflective Conversation with James J. Gallagher* – Gifted Education International – 18(1), pp. 106-110.
11. Shaughnessy, M., F. (2004): *A Reflective Conversation with Joan Freeman. – Gifted Education International* – 18(3), pp. 283-290.
12. Sternberg, R. (1997): *Intelligence, heredity and environment* / R. Sternberg, E. Grigorenko – Cambridge: Cambridge University Press.

Ianina Pocheniuk
International University of Economics and Humanities
Named After Akademician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine

EUROPEAN EXPERIENCE OF CLIL USING IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Europejskie doświadczenia w wykorzystaniu CLIL w kontekście procesu integracji europejskiej

Streszczenie:
W pracy przedstawiono podstawowe definicje metodologii zintegrowanego kształcenia przedmiotowo-językowego (CLIL), określono warunki stosowania oraz zanalizowano najważniejsze globalne modele implementacji tej techniki. Autorka wykazała również zalety i wady CLIL.
W kontekście integracji, globalizacji i rosnącej technologizacji społeczeństwa, opanowanie języków obcych jest koniecznością naszych czasów. Szczególnie istotnym aspektem jest nabycie zintegrowanych umiejętności komunikacyjnych służących profesjonalnej komunikacji biznesowej z przedstawicielami innych kultur. W takiej sytuacji nauka języków obcych ma kluczowe znaczenie. W związku z tym, w XXI wieku zachodzą istotne zmiany w metodologii – w szczególności akcent przesuwany jest z materiału gramatycznego i mechanicznego uczenia się słownictwa, czytania i tłumaczenia na funkcjonalny aspekt języka. W tym kontekście metodologia CLIL jest szczególnie godna uwagi.

Słowa kluczowe: CLIL, nauka języków obcych, dwujęzyczność.

The rapidly growing process of European integration has led to an increase in investment in the promotion of linguistic skills via education. In the context of integration, globalization and hi tech society command of foreign languages is the imperative of our time. In particular its essential aspect is the acquisition of integrative communicative skills for the professional and business communication with other cultures representatives. In this connection teaching foreign languages is of great importance. Thus, in the XXI century significant changes in the methodology take place, in particular, priority is shifted from grammatical material and mechanical

vocabulary learning, reading and translation to a functional aspect of the language. In this context CLIL methodology is especially noteworthy.

Problems related to both bilingual learning and CLIL must not be underestimated. The aim of the paper is to investigate various aspects of CLIL methods implementation in the European countries, define the difficulties of its usage and their solutions, and analyze favorable conditions of CLIL efficiency.

Content and Language Integrated Learning has clearly become a priority concern in the last decade in the European education debate as well.

A key reason for this is that the European Commission is now heavily pushing its requirement that every citizen of Europe should speak two further languages in addition to their native language (White Paper. 1995. Teaching and Learning. Towards a Cognitive Society. Brussels: European Commission). In order to fulfil this requirement, many countries in the European Union have been opting for integrated forms of language and content communication for some time, and are introducing them to their school systems. As a result of the diverse educational traditions and language contexts, varying models of bilingual teaching have developed in Europe, which are worthwhile comparing because strengths and weaknesses of one's own model become conspicuous through knowledge of the other models. Of course for reasons of space only some aspects can be addressed here.

Information on the current status of CLIL teaching in Europe is now very comprehensive. There are four main works that provide a good overview of CLIL: the two publications by Marsh (*Profiling European CLIL Classrooms*, 2001; *CLIL/EMILE: The European Dimension*, 2001), which were works written to order for the European Commission, the European Commission Eurydice Report from 2006, and the recently-published Council of Europe Country Report (Maljers et al., 2007). In the following text, the aim is to highlight two central aspects of these publications, the prevalence of CLIL in European education systems and the organisational structure of CLIL teaching in Europe.

CLIL now well-established across Europe. It is amazing how quickly CLIL has secured itself a place in the European educational context. Whereas before 1980 there were only a few countries in which integrated content and foreign language learning was known and it mostly occurred in elite schools – although this was frequently a result of long-standing traditions – today it can be assumed that with few exceptions CLIL is offered throughout the European context in a form appropriate to the definition. The exceptions include Denmark, Greece, Lithuania, Portugal and Cyprus. As emerges from the

Eurydice Report, CLIL is established either permanently or within short-term projects in the other countries, and in this context between three and thirty per cent of students in primary and secondary education are receiving tuition of this kind. Luxemburg and Malta are the only countries in which all students are taught in at least two languages.

The Eurydice Report provides a detailed overview of the languages that are used as CLIL languages in teaching. As well as foreign languages, there are regional minority languages or also other official languages of the country concerned. In most countries that offer CLIL, the languages used are both foreign languages and minority languages. Examples: France, Spain, Italy, Germany, where both minority languages and foreign languages are used as CLIL languages (Eurydice 2006).

It is not only the Eurydice Report, but also earlier reports and the Council of Europe country report as well which give a precise overview of the languages used as CLIL languages. For foreign languages, as would be expected, English is a long way in front in all countries, followed by French and German. Individual countries also list Spanish, Italian and Russian. These include Hungary and the Czech Republic, for instance. In the countries that are officially multilingual, the other official languages of the country concerned are also used of course, so for example Flemish in the French-speaking part of Belgium, Irish in the Republic of Ireland, Swedish in Finland. In many countries of the European Union and Council of Europe, minority languages are also used as CLIL languages, for instance Breton, Catalan, Occitan in France, Russian in Estonia, Sami in Norway or Ukrainian in Romania. In this context it should be emphasised that some of these languages have purely minority status (in Austria e.g. Friesian in the Netherlands), others by contrast are also majority languages, usually in neighbouring countries (e.g. Slovenian, which is a majority language in Slovenia). As we know from surveys, the attitudes of learners (and their parents) with regard to such languages varies. Minority languages that are not spoken as majority languages in other countries are usually only accepted by language groups who also speak one of these minority languages in the home environment, minority languages that have a majority language character in a neighbouring country on the other hand are often accepted even by people who have no cultural connection to this language, for instance Germans in the eastern regions of France. Particular attention should be drawn to the situation in Romania, where according to the Eurydice Report German is used as a foreign language in bilingual schools, whereas it is entering schools for the German-speaking minority as a minority language.

In a large number of countries CLIL is offered at both primary and secondary level. In some countries, for instance Belgium, Spain, Italy, Great Britain and Romania, there are already activities in another language at pre-school level. In certain countries both regional and minority languages are being offered at primary level, for example in Poland and Romania. However in most countries CLIL is a matter for secondary schools. Whilst the possible duration of CLIL tuition commonly extends until the end of compulsory schooling and could therefore theoretically last for up to ten years, in reality it is highly variable and in many countries goes on until completion of sixth form education (Abitur, Baccalauréat, A-Levels).

As already implied, CLIL has so far not been introduced across the board anywhere. For this reason the first question that arises is what the selection criteria for students who receive CLIL teaching are. Whilst in the early stages this problem resolved itself as it were through supply and demand, in the meantime access criteria have become established in several countries, which range from general knowledge tests to language tests. For instance learners in the Czech Republic, Slovakia and Bulgaria need to pass entrance examinations if they want to receive CLIL tuition, in which their general knowledge, mathematical and native language skills are tested. In France and Romania on the other hand, knowledge and ability in the target language is tested before access to CLIL lessons is granted. In countries such as Hungary, the Netherlands and Poland the test procedures are related to both general knowledge and linguistic ability in the target language. The administration of entrance tests takes the written form, but there are also oral examinations. However in the majority of European countries there have as yet been no access criteria for receiving CLIL tuition.

Martha Adriana Maza Calviño defines the following advantages and disadvantages of CLIL (Martha Calviño.Comtent and language integrated learning. L.D.G. Nº9 April 2012).

- Increasing motivation as language is used to fulfill real purposes to learn the substantive material.
  It is not the same to learn a language with no real purpose in mind as that as to know a second language, than to have the need to do it. This makes it more purposeful and therefore more motivating for the learner.

- Introducing learners to the wider cultural context.

Learning a subject such as History makes the learner understand the L2 culture far too much.

- Developing a positive ‘can do' attitude towards learning languages.
  Learning not only grammar, but personalizing the language through teaching something meaningful might lower the affective filter.

- Developing student multilingual interests and attitudes.
  Knowing more about a language increases sometimes the learners' interests in different cultures such as the one they are learning the language from. It also broadens their horizons.

- Preparing students for further studies and work.
  Knowing a language and subjects and culture in L2 can increase the learners' opportunities in life.

- Access subject specific target language terminology.
  Which may be difficult otherwise to acquire or even to be exposed to.

- CLIL creates conditions for naturalistic language learning.
  By having to communicate in the target language, to fulfill some of the tasks or even to understand the subject is how this kind of learning takes place.

- CLIL provides a purpose for language use in the classroom.
  Since learners need to communicate among each other in order to help cooperative learning.

- It has a positive effect on language learning by putting the emphasis on meaning rather than on form.
  By having non-disposable contents, it focuses on meaning, grammar is embedded.

- It drastically increases the amount of exposure to the target language (Dalton-Puffer, 2007).
  By teaching a curricular subject which is already going to be taught but in the target language, it might double or more the time of exposure to it.

- It takes into account the learners' interests, needs and cognitive levels. *The level of the learners is closely related not to their level of knowledge of L2 but to their cognitive level, making it better suited for what they are supposed to know in their own language according to their age.*

Teachers' advantages of adopting a CLIL approach may include:

- The use of innovative methods, materials and e-learning.
- Individual and institutional networking opportunities and professional mobility.
  Teachers knowing something more than just a "language", that is, mastering a curricular subject are more likely to get more opportunities and in this case the opportunities might happen abroad because of the reasons just mentioned.
- The development of good practices through cooperation with teachers in other departments, schools and countries.

CLIL's DISADVANTAGES

- One of the main problem of CLIL is that language teachers lack knowledge on the subjects while subject teacher have minimal knowledge of foreign languages.

- Another main concern is undeniably the lack of materials there is to teach CLIL. Publishing houses have not yet come up with such thing because they will have to be personalized for each country and each subject according to their curricula and culture. Therefore, for a teacher to create their own materials it will be time-consuming and will overload him/her. They would need to personalize them to suit their learners needs so as to enable them to develop until they are working at high levels of cognitive and linguistic challenge.

- Each country or school has a clear objective when defining a language teaching program. According to Hugh Baetens Beardsmore, no one version of CLIL is "exportable". It may sound as a disadvantage but this argument just reinforces the notion that CLIL has been purposefully designed by a board of Education or school coordination and should reflect the thought of a National Educational Program.

Each country has its own needs, deals with its own reality and will establish its own way of implementing CLIL as a methodology or not.

- Reflecting upon content and the level of proficiency, another important issue to be considered is the fact that it is still unknown how well a student can transfer knowledge from a second language to his/her mother tongue. We still do not know if when learners are transferring that knowledge will do it conceptual-linguistically correctly. Without a doubt, one of the main advantages of CLIL is to promote students awareness of the value of transferable skills and knowledge, which is the result of an intense acclimatization work.

- It is said that CLIL can be used for non-orthodox linguistic purposes serving as an agent to impose political domination through language. When more traditional languages are the only ones to consider, for example English, is when this argument can be true. However, CLIL can also be a tool for teaching non-dominant languages, spoken by minority groups, such as Sorbian in Germany or Breton in France that are geographically minor languages. An example of this, is the use of Turkish in Germany technical-professional schools, in subjects such as Economics. In Switzerland, other national languages are taught through CLIL.

- As far as for function, there is a problem between the balance of BICS (Basic Interpersonal Communication Skills) and CALP (Cognitive Academic Language Proficiency), as CLIL is mostly focused on an academic subject, there is a tendency on losing BICS towards CALP. The linguistic range may be a problem since there are certain subjects where the linguistic range required for learners to use or study is very limited. Therefore, the “amounts” of vocabulary or structures learnt by the students will be limited as well.

- Last but not least, there comes assessment. Will we take into account the linguistic level acquired by the student or will we grade the academic level? There is not a certain solution to this problem yet.

Jose Manuel Vez considers that carefully engineered ES program teaches languages and other subjects in the target language and regularly juxtaposes different language groups, creating daily possibilities for

communication in the language inside and outside the classroom (Jose Manuel Vez, 2002). From the insights gained so far, supported by insights from other bilingual and multilingual programs (Cenoz and Jessner, 2000; Beardsmore, 2004), several general observations can be made for ensuring successful multilingual education in general:

– Multilingual education for majority language students is effective in promoting functional proficiency in a second, and even third or fourth, language at no cost to the participating students' mother language development or academic achievement.

There is often a positive correlation between amount of exposure to the additional languages in multilingual programs and level of plurilingual proficiency, but not always.

– Multilingual programs that provide appropriate and continuous instruction can be effective with younger or older students; in other words, advanced levels of functional plurilingual proficiency can be acquired by students who begin multilingual education in the primary grades and by those who begin in higher grades.

– Multilingual education is effective for majority language students with a variety of learner characteristics, even those that put them at-risk for poor performance in EU schools.

– Pedagogy and, in particular, the way the additional languages are used and taught is important. More specifically, it appears that plurilingual acquisition is enhanced when students are given extended opportunities to use the language interactively. It also appears that while functional use of the target languages is generally effective at promoting plurilingual competences, instructional strategies that systematically raise awareness of and create opportunities for students to learn specific linguistic forms that serve their communicative needs and goals can extend the learning of new languages.

– Multilingual education in languages with distinct typologies and orthographic conventions can be effective in achieving a school's linguistic and academic objectives, although there may be limits on how far these languages can be used for academic instruction.

But success in multilingual education is ultimately determined by a myriad of factors, curricular as well as extra-curricular, some of which may well be beyond the control of program designers. For example, *what are the limits to acquisition of three or more languages when there is no or little support for the non-native languages outside school?* More research is needed to establish the exact weight of these factors, and their interactions, in determining outcomes in the ES as a model of multilingual education.

The CLIL methodological approach seeking to foster the integrated learning of languages and other areas of curricular content is a fast developing phenomenon in Europe. At the European level, interest is growing in the approach which, according to various experts, carries with it many benefits for pupils and students. EU initiatives in the field of CLIL have increased in recent years. Underlying them is the belief that young people should be more effectively prepared for the (multi)lingual and cultural requirements of a Europe in which mobility is expanding.

Aware of this challenge, national policy-makers in the field of education are taking a greater interest in CLIL and offering a wide variety of initiatives consistent with the different circumstances facing them. The present Eurydice survey has sought to review the diversity of this kind of provision in European countries. It is concerned solely with school contexts (other than language lessons) in which various subjects in the curriculum are taught using at least two languages.

Complementing the national profiles reported in the Eurydice survey, various teacherbased publications (Maljers, Marsh and Wolff, 2007) within the framework of the European Centre for Modern Languages in Graz (ECML) provide insights into how CLIL is being carried out in more than 20 European countries. One important concluding fact, transversal to all these studies, is *the predominance of the English language*. If the pre-eminence of Global English is absolutely clear in EU schools as far as *conventional* foreign language teaching is concerned (Eurydice, 2005), this is also the case when we deal with CLIL provision, although it has been an opportunity for incorporating a greater number of other EU languages like French, Spanish, German and Italian. Although this type of education resembles the classic immersion type of school, one important difference stands out: contrary to some immersion programmes, CLIL does give an important role to traditional language teaching. The relationship between these two facts is a possible interpretation to the provision of multilingual education programmes integrating *Global English* and linguistic diversity.

It seems that European practice tends to reflect the latter version so that, as a result, languages appear as traditional *disciplines* in educational programmes or are used for learning subject matter (CLIL approaches) instead of being a subject itself. There are few examples of instances where the acquisition and learning of multicultural knowledge and linguistic abilities appear as a *unifying factor* in the educational process and thus create an appropriate plurilingual school environment.

References

1. White Paper. 1995. *Teaching and Learning*. Towards a Cognitive Society. Brussels: European Commission.
2. Baetens Beardsmore, H. and Swain, M. (2004): *Designing bilingual education: Aspects of Immersionand European School Models.* „Journal of Multilingual and Multicultural Development", 6 (1): pp. 1-15.
3. Dalton-Puffer, Ch.: *Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms*.
4. Cenoz, J., Jessner, U.: *English in Europe*: The Acquisition of a Third Language.
5. Marsh, D. et al (2001): *Profiling European CLIL Classrooms.*
6. Marsh, D. (2002): *CLIL/EMILE – The European Dimension*: Actions, Trends and Foresight Potential. Brussels: The European Union.
7. Marsh, D., Maljers, A. & Hartiala, A.-K. (2001): *Profiling European CLIL Classrooms – Languages Open Doors*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
8. Marsh, D. and Wolff, D. (eds.) (2007): *Diverse Contexts –Converging Goals: CLIL in Europe*. Frankfurt: Peter Lang.
9. Mehisto, P., Marsh, D. and Frigols, M. (2008): *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford: Macmillan.
10. Maljers, A., Marsh, D., Wolff, D. (Hrsg.): *Windows on CLIL, Content and Language Integrated Learning in the European Spotlight*, ECML Graz, 2007.
11. Calviño, M., A,. M.: *CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING. L.D.G.* (Nº9 Abril 2012) Universidad Autónoma de San Luis Potosí.
12. Eurydice (2006): *Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe*, Brussels 2006; http://www. eurydice.org
13. Vez, J., M. (2002): *The Teaching of English as a Foreign Language*: A European Perspective.

WYTYCZNE DLA AUTORÓW PUBLIKACJI

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii wydaje podręczniki akademickie, monografie, materiały do nauki przedmiotu oraz „Studia i Materiały – Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej"; publikuje ono zarówno dorobek pracowników naukowo-dydaktycznych macierzystej Alma Mater, jak również innych ośrodków naukowych.

„Zeszyty Naukowe WSTiE" mają charakter interdyscyplinarny, a prezentowane w nich materiały są efektem prac prowadzonych w ramach badań statutowych, własnych oraz przygotowywanych rozpraw naukowych. Publikowane są tutaj artykuły oryginalne – źródłowe, przeglądowe, polemiczne oraz komunikaty i recenzje. W specjalnych numerach „Zeszytów" będą ukazywać się sprawozdania z własnych badań naukowych oraz konferencji organizowanych przez WSTiE. Wszystkie artykuły są recenzowane. Redakcja zapewnia standardy publikacji wg wymagań Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

OGÓLNE WYTYCZNE

1. Teksty dostarczone do Redakcji powinny być oryginalnym dziełem autora (autorów) i nie powinny być publikowane w innych wydawnictwach. Wymagane jest złożenie pisemnego oświadczenia w tej sprawie (zał. nr 1).
2. Językiem publikacji jest język polski; istnieje możliwość publikacji w języku obcym (wymagane jest w takim przypadku streszczenie w języku polskim).
3. Na autorze spoczywa obowiązek uzyskania zgody na przedruk rycin, tabel itp. pochodzących z innych publikacji.
4. Autor (autorzy) publikacji proszeni są o ujawnienie wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji (z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod, protokołu itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji), przy czym główną odpowiedzialność ponosi autor zgłaszający manuskrypt. W celu przeciwdziałania „ghostwriting" oraz „guest authorship", które są przejawem nierzetelności naukowej, wymagane jest złożenie oświadczenia przez autora publikacji: „Ja (imię nazwisko) oświadczam, że artykuł (tytuł) jest oryginalnym dziełem autora (autorów) i nigdy nie był publikowany w innych czasopismach." Redakcja informuje także,

że wszelkie wykryte przypadki naruszenia punktu będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukow o informację na temat źródeł finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („financial disclosure"). Redakcja dokumentuje wszelkie przejawy nierzetelności naukowej, zwłaszcza łamania i naruszania zasad etyki obowiązujących w nauce

5. Wszystkie prace są recenzowane z zachowaniem anonimowości autora i recenzenta.
6. Zgłoszone artykuły będą publikowane po uzyskaniu akceptacji Kolegium redakcyjnego, które zastrzega sobie prawo do dokonywania niezbędnych skrótów, poprawek redakcyjnych, korekt językowych.
7. Artykuły i materiały niezamawiane nie będą zwracane.

.

„ZESZYTY NAUKOWE WSTIE" – WYMAGANIA REDAKCYJNE

1. „Zeszyty Naukowe WSTiE" ukazują się co pół roku.
2. Artykuł wraz z „Formularzem zgłoszenia" powinien być dostarczony pocztą elektroniczną na adres: **szkola@wste.edu.pl** w postaci załącznika w edytorze tekstu Word. W treści poczty elektronicznej należy podać: tytuł artykułu, imiona i nazwiska autorów publikacji, stopnie i tytuły naukowe, miejsce pracy wraz z adresem, numerem telefonu i adresem poczty elektronicznej.
3. Tekst artykułu wraz z tabelami i rysunkami nie powinien przekraczać 1 arkusza wydawniczego, z wyjątkiem artykułów z obszernych prac naukowych, po uzgodnieniu z Wydawnictwem.
4. Tekst należy przesłać w formacie C5 (pojedyncze odstępy interlinii, marginesy (lewy, prawy, górny i dolny) – 2 cm, czcionka Times New Roman o rozmiarze 11); każdy pierwszy wers akapitu zaznaczyć klawiszem tabulatora „Tab".
5. Pośrodku strony należy umieścić tytuł artykułu pisany wersalikami; pod tytułem – imiona i nazwiska autorów z podaniem afiliacji, tj. nazwy i adresu Instytucji, którą dany autor reprezentuje.
6. Na początku artykułu powinno znajdować się streszczenie w języku polskim zatytułowane „Streszczenie" oraz w języku angielskim, zatytułowane „Abstract" o objętości 50 do 200 słów, rozmiar czcionki – 10. Pod streszczeniem należy zamieścić: Słowa kluczowe –

do sześciu słów, a w języku angielskim pod Abstract: Keywords – do sześciu słów.

7. Artykuł powinien być podzielony na rozdziały, przykładowo: Wstęp, Badania własne, Wnioski; dopuszcza się inne tytuły w zależności od charakteru artykułu.
8. W Komunikatach nie wymaga się streszczenia, abstraktu, słów kluczowych ani wyraźnego podziału na rozdziały.
9. Tabele i rysunki należy zamieścić w tekście, nad tabelami oraz pod rysunkami powinien znaleźć się numer rysunku zapisany cyfrą arabską (tab. 1., rys. 1.) oraz opis (czcionka w rozmiarze 9), sporządzony w taki sposób, aby tabela lub rysunek były zrozumiałe bez konieczności sięgania do tekstu głównego. Pod rysunkami i tabelami, jeśli są zaczerpnięte z innych publikacji należy podać źródło (rozmiar czcionki – 9).
10. W stosowaniu przypisów preferuje się przypisy dolne numerowane na każdej stronie; dopuszcza się stosowanie przypisów harvardzkich – jeden lub drugi styl konsekwentnie w całej pracy.
11. Na końcu artykułu należy umieścić napis: Bibliografia, a pod nim zestawić wykaz pozycji literaturowych.

WYDAWNICTWO WYŻSZEJ SZKOŁY TURYSTYKI i EKOLOGII POLECA

„Badania porównawcze zjawisk ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim”, red. Marek Łabaj, Sucha Beskidzka 2014.

„Specyfika i turystyczna atrakcyjność wybranych regionów krajów wyszehradzkich (V4)”, skrypt dla studentów, Wydawnictwo WSTiE 2012.

„Raport z pilotażowych badań ruchu turystycznego na pograniczu polsko-słowackim”, red. Krzysztof Borkowski, Sucha Beskidzka 2012.

„Metodologia pracy naukowej”, Henryk Grabowski, Sucha Beskidzka 2011.

„Góry – Człowiek – Turystyka”, Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Matuszykowi w 75. rocznicę urodzin, red.: Piotr Cybula, Marek Czyż, Sabina Owsianowska, WSTiE-Kraków 2011.

„Poradnik dla uczestników projektu ŁÓDZKI SPINacz kooperacja nauki i biznesu”, red.: Maciej Abram, Rafał Adamczyk, Maria Grzechynka, Marek Łabaj, Marta Margiel, Marek Nocoń, 2011.

„Zrównoważona turystyka na obszarze Podbabiogórza”, red. Marek Łabaj, współautorzy: Maciej Abram, Krzysztof Borkowski, Andriy Dobryansky, Marek Durmała, Barbara Krzysztofik, Krzysztof Ostafin, Sucha Beskidzka 2009.

„Obsługa ruchu turystycznego a karnoprawna ochrona granic Rzeczpospolitej Polskiej”, red. dr Krzysztof Borkowski, współautorzy: Stanisław Bisztyga, Krzysztof Borkowski, Marek Durmała, Ewa Wędzicha, Sucha Beskidzka 2009.

„Turyści w rezerwatach przyrody. Wąwóz Homole i Dolina Białej Wody”, red. Marek Łabaj, współautorzy: Paweł Adamski, Katarzyna Gmyrek-Gołąb, Krystyna Krauz, Barbara Krzysztofik, Marek Łabaj, Adam Mroczka, Krzysztof Ostafin, Zbigniew Witkowski, Sucha Beskidzka 2009.

„Turystyka a prawo. Aktualne problemy legislacyjne i konstrukcyjne”, red.: Piotr Cybula, Jerzy Raciborski, Sucha Beskidzka-Kraków 2008.

WYŻSZA SZKOŁA TURYSTYKI I EKOLOGII w Suchej Beskidzkiej, silne centrum edukacyjne o międzynarodowym zasięgu, gwarantuje nowoczesny system kształcenia oparty na najlepszych europejskich wzorcach oraz innowacyjnych programach studiów. Uczelnia przyciąga studentów z całej Polski i z zagranicy, zapewniając im specjalistyczną wiedzę i doświadczenie przekazywane przez uznanych wykładowców. Na przestrzeni ostatnich lat WSTiE zajmuje czołowe pozycje w prestiżowych rankingach szkół wyższych.

W rankingu *Wiadomości Turystycznych* 2014 – opiniotwórczego pisma branżowego, prezentującego najważniejsze inicjatywy i trendy światowego biznesu turystycznego – **WSTiE po raz drugi z rzędu została najlepszą uczelnią turystyczną w Polsce**. Znalazła się na najwyższym podium, konkurując z niepublicznymi szkołami wyższymi kształcącymi kadry dla turystyki.

Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, **jako jedyna uczelnia w 2014 roku, została laureatem Nagrody Jakości Nauczania „Sapere Auso”**. Przyznała ją Małopolska Fundacja Stypendialna powołana przez Sejmik Województwa Małopolskiego. Prestiżowe wyróżnienie jest uhonorowaniem uczelni, która posiada wybitne osiągnięcia pracy z młodzieżą i może poszczycić się dorobkiem wychowawczym w kształtowaniu młodego pokolenia Małopolan.

Uczelnia została wyróżniona odznaką honorową „Za Zasługi dla Turystyki” przyznawaną przez Ministra Sportu i Turystyki RP w uznaniu zasług dla rozwoju polskiej turystyki i umacnianiu współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie. **Otrzymała również nagrodę specjalną „AWANS 2012”** za największy jakościowy skok w grupie najlepszych polskich uczelni. Potwierdzeniem wysokiej pozycji WSTiE jest najwyższa

ocena Państwowej Komisji Akredytacyjnej na podstawie wizytacji przeprowadzonej w bieżącym roku na kierunku turystyka i rekreacja.

WSTiE prowadzi kształcenie na wydziałach: Turystyki i Rekreacji, Nauk Społecznych oraz Informatyki, w specjalizacjach poszukiwanych na europejskim rynku pracy. Dla kadr turystycznych uczelnia oferuje m.in. specjalności: zarządzanie markowym produktem turystycznym, hotelarstwo i gastronomia, menedżer SPA i Wellness, zarządzanie turystyką zrównoważoną oraz menedżer turystyki, kreacja innowacyjnych produktów turystycznych, turystyka międzynarodowa. Na Wydziale Nauk Społecznych studenci mogą podjąć specjalności takie jak m.in.: e-biznes i media społecznościowe, polityka regionalna i samorządowa, dziennikarstwo oraz komunikacja społeczna (public relations). Kształcenie informatyczne jest prowadzone w takich specjalnościach jak np.: inżynieria oprogramowania, systemy baz danych, technologie multimedialne i grafika komputerowa. Misją uczelni jest takie przygotowanie studentów, aby każdy absolwent znalazł pracę zgodną ze swoim wykształceniem i posiadanymi kompetencjami, czemu służą cele strategiczne: specjalizacja, umiędzynarodowienie, elitarność i innowacyjność kształcenia.

WSTiE koncentruje się na zagwarantowaniu wysokiej jakości specjalistycznej edukacji w międzynarodowym otoczeniu oraz na zapewnieniu unikalnej atmosfery towarzyszącej nauce. Gwarancją wysokiej jakości jest starannie dobrana kadra dydaktyczno-naukowa. Rektorem uczelni jest prof. dr hab. Janusz Sondel – ceniony prawnik, laureat nagrody Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, wielokrotnie nagradzany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Zajęcia są prowadzone zarówno przez nauczycieli akademickich o najwyższych kompetencjach, jak i przez specjalistów-praktyków, których wiedza poparta jest wieloletnim doświadczeniem.

Uczelnia kładzie nacisk na wszechstronną współpracę z wiodącymi ośrodkami edukacyjnymi w Europie i na świecie. Stąd udział WSTiE w międzynarodowych przedsięwzięciach naukowo-badawczych, sympozjach i konferencjach naukowych, programach wymiany studenckiej oraz mobilności kadry realizowanych m. in. w ramach projektów europejskich. Strategicznym elementem funkcjonowania WSTiE jest umiędzynarodowienie, które obejmuje wszechstronną współpracę z wiodącymi ośrodkami edukacyjnymi w Europie i na świecie w zakresie transferu wiedzy, know-how, organizacji wykładów monograficznych znanych profesorów z zagranicy, wymiany studentów i tworzenia kompatybilnych programów nauczania umożliwiających kontynuację studiów

za granicą. Uczelnia przygotowuje studentów do wejścia na rynek nowoczesnych usług turystycznych, informatycznych i PR. W tym celu rozszerza współpracę międzynarodową, gdyż rynek wymaga od młodych ludzi wysokich kompetencji zawodowych, ale także umiejętności współpracy w środowiskach zróżnicowanych kulturowo. Systematycznie publikowane są prace naukowe nauczycieli akademickich związane z realizowanym programem dydaktycznym, jak również pozycje stanowiące cenną pomoc dydaktyczną dla studentów. Studenci mają szerokie możliwości dostosowania profilu kształcenia do zdolności i zainteresowań. Uczelnia umożliwia im ukończenie kilku specjalności oraz zdobycie dodatkowych kompetencji na certyfikowanych kursach, warsztatach i szkoleniach, spotkaniach z przedstawicielami życia gospodarczego, społecznego i naukowego.

Poprzez aktywnie działające Biuro Karier studenci mogą skorzystać z szerokiej oferty praktyk zawodowych, mając do dyspozycji kilkaset miejsc pracy w firmach w Polsce i całej Europie oraz Stanach Zjednoczonych. To wynik aktywnej współpracy z krajowymi i zagranicznymi partnerami wszystkich sektorów: prywatnego (biznesu), publicznego i organizacji pozarządowych. WSTiE przywiązuje do praktyk i staży ogromną rolę i w istocie 98 % studentów korzysta z tych propozycji, gdyż stwarzają one ogromne możliwości rozwoju i weryfikują umiejętności. Praktykant i stażysta ma szansę zaprezentować się ewentualnemu pracodawcy z jak najlepszej strony, gdyż to od jego zaangażowania i przydatności zależy, ile się nauczy i jakie będą efekty jego praktycznej edukacji.

Badania i postęp technologiczny, innowacje, transfer technologii, wzmocnienie sektora kreatywnego oraz przedsiębiorczość będą głównym wyznacznikiem rozwoju z punktu widzenia nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020. Biorąc pod uwagę te tendencje, **w strukturach WSTiE prężnie funkcjonuje Krajowe Centrum Innowacji w Turystyce**. Jest to jednostka, która tworzy platformę współpracy dla podmiotów związanych z gospodarką turystyczną oraz wspomaga proces kształcenia w tej dziedzinie. Centrum realizuje innowacyjne projekty, łącząc współpracę sfery nauki i biznesu, wykonuje specjalistyczne opracowania, uczestniczy w przedsięwzięciach regionalnych, branżowych i sektorowych, monitoruje i pozyskuje środki finansowe ze źródeł krajowych i zagranicznych.

Autorskim projektem WSTiE jest Akademia Biznesu, unikalny program efektywnego praktycznego szkolenia studentów, którzy pod okiem

doświadczonych wykładowców, praktyków i menedżerów uczą się, jak wykorzystywać zdobywaną wiedzę w realnych przedsięwzięciach biznesowych. Udział w kreowaniu skutecznych rozwiązań rynkowych rozwija praktyczne umiejętności studentów i wzbogaca ich doświadczenia, a rynek dzięki temu zyskuje specjalistyczne, nowoczesne i pełne zaangażowania spojrzenie młodych ambitnych ludzi.

Rynkowe podejście jest tym atutem, który bez wątpienia pomaga WSTiE w konkurencji z innymi szkołami wyższymi**.** Dowodem na to są rozliczne działania uczelni na rzecz aktywizacji młodych ludzi – obecnych i przyszłych studentów. Najnowszą odpowiedzią na zapotrzebowanie dynamicznie rozwijającego się rynku jest unikalna specjalność: e-biznes i media społecznościowe na Wydziale Nauk Społecznych. Ideą studiów, którymi zainteresowali się młodzi ludzie z całej Polski, jest przekazywanie wiedzy praktycznej w najlepszym wydaniu. Warsztaty i case study odbywają się z udziałem autorytetów z dziedziny ekonomii, biznesu, finansów, zarządzania czy marketingu.

Dla zainteresowanych zdobyciem wykształcenia w dziedzinach poszukiwanych przez pracodawców w całej Europie **Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej oferuje europejskie standardy kształcenia i honorowany na całym świecie dyplom europejskiej uczelni.**